

De financiële positie van het mbo

Onderzoek op basis van jaarstukken 2011

19 november 2012

Voorwoord

Naar aanleiding van de financiële problemen bij ROC Amarantis onderwijsgroep heeft de minister in mei 2012 de Inspectie van het Onderwijs (hierna: de inspectie) gevraagd een financieel beeld te geven van de mbo-sector en van de financiële risico's bij de instellingen in die sector.

Vanwege de variëteit in opleidingen, leerwegen en niveaus is de bestuurlijke complexiteit in de mbo-sector groot. Dat stelt hoge eisen aan het financieel beheer. De economische situatie in Nederland is niet rooskleurig. Ook de onderwijsinstellingen in het mbo ondervinden daar de gevolgen van. Dit rapport brengt niet die gevolgen precies in kaart, maar gaat in op de vraag welke financiële risico's er bij de onderwijsinstellingen in het mbo spelen. Er zijn instellingen die al jaren scherp aan de wind varen en voldoende buffers hebben opgebouwd, maar er zijn ook instellingen die verrast lijken te zijn door de economische situatie en die nu maatregelen moeten treffen. Daarnaast vormen de bestuurlijke keuzes uit het verleden in enkele gevallen de financiële uitdagingen van vandaag.

De ontwikkelingen bij de Stichting Onderwijsgroep Amarantis in 2012 waren de directe aanleiding voor dit onderzoek. Het rapport is echter geen evaluatie van die ontwikkelingen. Daarvoor dient het rapport dat de commissie Amarantis uitbrengt. De inspectie heeft in dit onderzoek dieper gekeken dan in het reguliere toezicht. Ook de jaarrekeningen van instellingen met positieve kengetallen zijn grondig doorgenomen. Daarnaast hebben we informatie opgevraagd over derivaten, financiering en investeringen. Onderwijsinstellingen waar verhoogde of hoge financiële risico's zijn aangetroffen, staan onder aangepast financieel toezicht. Deze beoordeling van de financiële positie van mbo-instellingen heeft niet geleid tot méér instellingen in aangepast financieel toezicht dan in het reguliere toezicht het geval zou zijn geweest.

Alle instellingen kunnen de komende jaren worden geconfronteerd met financiële risico's, ook als hun financiële positie eind 2011 nog gezond was. Het gaat erom dat instellingen adequaat kunnen inspelen op die financiële risico's. Als dat niet voldoende en op tijd lukt, is het niet uit te sluiten dat meer instellingen daadwerkelijk in financiële problemen komen. Instellingen zullen voor een deel te maken krijgen met voor de hand liggende risico's in het mbo, namelijk de fluctuaties in aantallen deelnemers (in totaal en per opleiding), maar ook her-allocaties van gebouwen en personeel kunnen tijdelijke fricties veroorzaken. Bestuurders moeten daarom een goed financieel beheer voeren.

De grootste financiële risico's zien we op het gebied van huisvesting, hoewel de omvang daarvan onzeker is. Er zijn twee belangrijke oorzaken voor deze risico's. Ten eerste is het lastiger om de financiering te verkrijgen en ten tweede is de kans groter dat bij verkoop een verlies wordt geleden. Er bestaat onzekerheid over de omvang van dit risico, doordat niet van elke instelling in kaart is gebracht hoe groot de kans is dat vastgoed met verlies verkocht moet worden (door krimp of nieuwbouw). Een dergelijke analyse is complex en kon in het kader van dit onderzoek niet worden uitgevoerd. De inspectie zal de komende tijd de mogelijkheid verkennen om meer inzicht te krijgen in de onzekerheden rond huisvesting, vanuit de overtuiging dat dit inzicht van belang is voor de sector en voor goed toezicht.

Op deze plaats richt ik tot slot graag nog een woord van dank aan alle 65 instellingsbesturen die aan dit onderzoek hebben meegewerkt en aan de leden van de klankbordgroep - mbo raad, Ministerie van OCW (directie BVE, FEZ) en het Ministerie van EZ (EL&I).

drs. A.S. Roeters

inspecteur-generaal van het Onderwijs

Samenvatting

De onderzoeksopdracht voor dit rapport was: geef een actueel financieel beeld van de mbo-sector en breng daarbij ook de financiële risico's bij de mbo-instellingen in kaart. In de conclusie van dit rapport staan we dan ook stil bij die financiële risico's en geven we antwoord op de vraag voor welke onderwijsinstellingen een aangepast financieel toezichtarrangement wegens verhoogd of hoog financieel risico noodzakelijk is¹. Voor onderwijsinstellingen waarbij geen verhoogde of hoge financiële risico's bekend zijn, hanteert de inspectie het basis financieel toezicht. Voor instellingen waarbij wel sprake is van verhoogde of hoge financiële risico's worden maatregelen die de instellingen treffen voor de verbetering van de financiële positie of beheersing en de informatieverstrekking aan de inspectie vastgelegd in een aangepast financieel toezichtarrangement.

Voor dit onderzoek is de financiële positie van 65 onderwijsinstellingen in de sector mbo onderzocht. Het onderzoek richtte zich op financiering en derivaten, huisvesting en personeel, omdat dit de variabelen zijn die mogelijke financiële risico's in zich dragen. De inspectie heeft in dit onderzoek dieper gekeken dan in het reguliere toezicht. Ook de jaarrekeningen van instellingen met positieve financiële kengetallen zijn grondig doorgenomen. Daarnaast hebben we informatie opgevraagd over derivaten, financiering en investeringen.

Als we uitsluitend naar de financiële kengetallen kijken, is het financieel beeld voor de mbo-sector als geheel niet zorgwekkend. Liquiditeit en solvabiliteit nemen tot en met 2011 enigszins af maar liggen nog ruim boven de signaleringswaarden. De rentabiliteit is over de jaren 2007-2011 per saldo ongeveer nihil (geen tekort en geen overschot), maar is over 2011 negatief. Aangenomen kan worden dat deze trend (de nullijn) in 2012 niet is omgebogen. Bij een aantal instellingen liggen één of meer kengetallen echter onder de signaleringswaarden.

Als we inzoomen op de instellingen zien we dat bij een deel van hen de financiële risico's nauwelijks voorkomen. Bij een ander deel spelen beperkte financiële risico's, die echter niet tot aangepast toezicht leiden. Pas als het een instelling onvoldoende lukt om financiële risico's te beheersen, wordt het financieel toezicht geïntensiveerd in een aangepast financieel toezichtarrangement. Als instellingen onder aangepast financieel toezicht staan wegens hoge financiële risico's, dan spelen die vaak op verschillende terreinen tegelijk.

Het onderzoek naar de financiële positie van het mbo laat zien dat er in 2012 sprake is van een aantal (deels nieuwe) risicofactoren:

1. financieringsproblemen bij het verhogen, verlengen en oversluiten (naar een andere bank) van leningen als gevolg van de gedaalde waarde van de onderwijsgebouwen;
2. kosten voor het aflossen van derivaten als leningen worden overgesloten naar een andere bank;
3. het moeilijker of tegen hogere kosten laten afvloeien van personeel omdat de arbeidsmarkt 'op slot zit'.
4. het wegvallen van baten uit educatiegelden

Wij schatten in dat met name de eerste risicofactor (de gedaalde waarde van gebouwen) grote financiële problemen kan veroorzaken bij instellingen die (1) gebouwen moeten verkopen of (2) leningen moeten verhogen, verlengen of oversluiten. In het kader van dit onderzoek konden deze risico's niet nader worden bepaald en gelokaliseerd bij specifieke instellingen. Dit zou een diepgaande, risicogerichte analyse van de huisvestingssituatie en de financieringspositie vergen en mogelijk zelfs een taxatie van de waarde van panden.

---

¹ Zie voor een toelichting van de verschillende vormen van aangepast financieel toezicht bijlage 5

Het onderzoek maakt ook duidelijk dat instellingen in de mbo-sector geen derivaten aanhouden uit speculatieve overwegingen. Derivaten zijn altijd aangeschaft om de renterisico's bij de langlopende financieringen te dekken. Deze derivaten vallen binnen de criteria zoals die zijn verwoord in de "Regeling beleggen en belenen door instellingen voor onderwijs en onderzoek 2010". Er waren per 31 december 2011 drie instellingen die derivaten met zogenaamde 'open posities' aanhielden, om verschillende, niet-speculatieve redenen. Ook hebben drie instellingen aangegeven dat er sprake is van een zogenoemde margin-call (bijstortverplichting). Bij deze zes instellingen kunnen de derivaten op zich geen grote financiële problemen veroorzaken.

Onderwijsinstellingen waar verhoogde of hoge financiële risico's zijn aangetroffen, staan onder aangepast financieel toezicht. Per oktober 2012 geldt dat voor vijf van de 65 instellingen. Bij drie instellingen is sprake van aangepast financieel toezicht wegens hoge risico's en bij twee instellingen is sprake van aangepast financieel toezicht wegens verhoogde risico's. Het aantal instellingen in aangepast financieel toezicht is sinds het voorjaar 2012 toegenomen van vier naar vijf instellingen. Het aantal instellingen dat (daarbinnen) wegens een hoog risico onder aangepast financieel toezicht is geplaatst, is toegenomen van één naar drie.

De kwaliteit van het financieel beheer viel weliswaar buiten de onderzoeksopdracht, maar voor vrijwel alle instellingen die onder aangepast financieel toezicht staan of stonden, geldt dat de minder effectieve financiële sturing in het verleden heeft geleid tot de financiële problemen van nu.

Inhoudsopgave	
Voorwoord	2
1. Inleiding	7
1.1 Aanleiding	7
1.2 Reikwijdte en opzet van het onderzoek.....	7
1.3 De beperkingen van risicogericht toezicht	7
1.4 Leeswijzer	8
2. Financiële positie mbo – het sectorbeeld mbo	9
2.1 Inleiding	9
2.2 Financiële kengetallen	9
2.3 Financiering en derivaten	14
2.4 Personeel en Huisvesting	16
2.4.1 Inleiding	16
2.4.2 Personeel	16
2.4.3 Huisvesting	18
2.5 Begrotingen.....	20
2.6 Conclusies.....	21
3 Onderwijsinstellingen in aangepast financieel toezicht	23
3.1 Inleiding	23
3.2 Besturen in aangepast financieel toezicht.....	23
3.3 Financiële kengetallen	24
3.4 Derivaten	26
3.5 Financieel beheer	26
3.6 Conclusies.....	27
Bijlagen	28
Bijlage 1 - Overzicht BVE besturen in onderzoek financiële positie mbo 2011	29
Bijlage 2 - Onderzoeksverantwoording	31
Bijlage 3 - Vragenlijst.....	35
Bijlage 4 - Definities	37
Bijlage 5 – Financieel toezicht in Toezichtskader BVE 2012	39
Bijlage 6 – Detail informatie omtrent kengetallen	43
Bijlage 7 – Balans en Resultatenrekening 2007- 2011 van de sector mbo	51
Bijlage 8 - Renteswaps	60
Bijlage 9 – Waarderingsgrondslagen materiële vaste activa (MVA)	62

1. Inleiding

1.1 Aanleiding

Naar aanleiding van de financiële problemen die zijn ontstaan bij Stichting Amarantis Onderwijsgroep heeft de minister van OCW op 24 mei 2012 aan de Tweede Kamer toegezegd een onderzoek uit te voeren naar alle in het mbo bekostigde onderwijsinstellingen. De directie Rekenschap van de Inspectie van het Onderwijs heeft dit onderzoek uitgevoerd. Dit rapport geeft een financieel sectorbeeld van het mbo.

1.2 Reikwijdte en opzet van het onderzoek

Het onderzoek richt zich op de bekostigde onderwijsinstellingen in het mbo. Het gaat om 65 instellingen, waarvan 11 aoc's, 12 vakinstellingen en 42 roc's (zie bijlage 1 voor de complete lijst). Alleen de bekostigde onderwijsinstellingen die daadwerkelijk onderwijs verzorgen, zijn in dit onderzoek meegenomen. De (16) kenniscentra in de mbo-sector zijn in dit onderzoek dus niet meegenomen. Zij vallen echter wel onder het reguliere financieel toezicht van de inspectie, op basis van de financiële kengetallen.

Het onderzoek richt zich op de financiële positie aan de hand van 3 kengetallen en (in beperkte mate) op het financieel beheer. De financiële analyse is gebaseerd op de jaarverslagen van 2011. Aan de hand van vragenlijsten hebben de instellingen in de zomer van 2012 aanvullende informatie aangeleverd over derivaten, financiering en investeringen. Daarnaast heeft de inspectie bij het onderzoek alle signalen over problemen met de financiële continuïteit betrokken die eind september 2012 bekend waren. De beperkte beoordeling van de kwaliteit van het financieel beheer betreft de begrotingen over 2011 in relatie tot de werkelijke uitkomsten over 2011.

Voor een uitgebreidere beschrijving van de opzet van het onderzoek en een opsomming van de financiële risico's die in dit onderzoek zijn geïnventariseerd, verwijzen wij u naar bijlage 2 van dit onderzoeksrapport.

1.3 De beperkingen van risicogericht toezicht

Achter de onderzoeksvraag gaat in feite een andere vraag schuil. Die zou als volgt geformuleerd kunnen worden: hoeveel andere mbo-instellingen krijgen op korte termijn te maken met grote financiële problemen?

Ook na het uitgebreide en diepgaande onderzoek dat de inspectie heeft uitgevoerd om de financiële staat van het mbo te kunnen schetsen, moet het antwoord op deze vraag luiden: dat weten we niet zeker. Dat heeft niet alleen te maken met de inherente beperkingen van het financieel toezicht, maar ook met de voortdurend veranderende omstandigheden.

Om met de beperkingen te beginnen: voor het onderzoek naar de financiële staat van het mbo vormden de jaarrekeningen uit 2011 het vertrekpunt. Een groot deel van het geschetste beeld van de financiële staat van het mbo is daarom een momentopname; het toont de stand van zaken op 31 december 2011. Alle instellingen zijn beoordeeld op dezelfde financiële risico's, welke op basis van de beschikbare (meestal jaarrekening 2011) informatie zijn ingeschat. Daardoor kunnen instellingsspecifieke risico's zich toch aan de waarneming van de inspectie onttrekken.

Ook de omstandigheden veranderen voortdurend. De wereld heeft na 31 december 2011 immers niet stilgestaan. De waarde van het vastgoed van instellingen is mogelijk verder gedaald, er hebben zich minder of juist meer deelnemers ingeschreven, de reorganisatiekosten zijn gestegen, gebouwen blijken niet zo makkelijk te verkopen,

banken zijn nog risicomijdender geworden, er moet een nieuwe lening afgesloten worden, de ruimte op bestaande leningen moet vergroot worden, er zijn boetes opgelegd, de wet- en regelgeving is aangepast, etc. Bestuurders handelen in de gegeven omstandigheden naar bevind van zaken; zij nemen dagelijks besluiten die vérgaande financiële consequenties kunnen hebben. Gevolgen die de inspectie mogelijk pas te zien krijgt als zij de jaarverslagen ontvangt met de momentopname van 31 december 2012.

1.4 Leeswijzer

Hoofdstuk 2 bevat een uitgebreid financieel beeld van de sector mbo en hoofdstuk 3 gaat in op de onderwijsinstellingen die momenteel in aangepast financieel toezicht zitten.

2. Financiële positie mbo – het sectorbeeld mbo

2.1 Inleiding

In dit hoofdstuk schetsen we het financiële beeld van de sector mbo op basis van de jaarrekeningen 2011, aangevuld met actuele informatie over derivaten, investeringen en financiering per juli 2012. Het financieel toezicht wordt uitgevoerd op het niveau van het bevoegd gezag. Dat geldt ook voor dit onderzoek. Er zijn instellingen die bestaan uit scholen in verschillende sectoren (vo en mbo of mbo en hbo). Dit financieel beeld schetst daardoor iets meer dan alleen het financieel beeld van het middelbaar beroepsonderwijs. Er zijn ook gegevens in meegenomen over hoger en voortgezet onderwijs².

Het ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie (EL&I) is verantwoordelijk voor het groene onderwijs in Nederland. Het groene vmbo en het groene mbo zijn verenigd in één type instelling: het aoc. Daarnaast wordt bij twee reguliere roc's ook groen onderwijs gegeven. Ook voor dit groene onderwijs is het ministerie van EL&I verantwoordelijk. Vanwege de geringe omvang van het niet-groene mbo bij deze twee instellingen, is voor dit rapport het groene onderwijs geïntegreerd opgenomen in het financiële beeld.

Voor dit rapport is daarnaast een categorisering in omvang van totale baten³ gekozen. Zie daarvoor de onderstaande tabel.

Tabel 1: Verdeling van de onderwijsinstellingen in 2011 naar totale baten

Totale baten x 1 € mln	Aantal instellingen			Totaal
	aoc	vakinstel- lingen	roc	
Minder dan € 30 ⁴	3	10	4	17
Tussen € 30 en € 60	5	1	5	11
Tussen € 60 en € 90	1	1	17	19
Meer dan € 90	2	0	16	18
Totaal	11	12	42	65

2.2 Financiële kengetallen

De inspectie houdt onder andere toezicht op de financiële continuïteit van bekostigde onderwijsinstellingen. Daarvoor zijn een gezonde financiële positie en een goed financieel beheer noodzakelijk. Het financieel toezicht is gericht op de detectie van risico's, op basis van de financiële kengetallen solvabiliteit, liquiditeit en rentabiliteit.

² De mbo Benchmark heeft betrekking op alleen het beroepsonderwijs en heeft betrekking op 61 in plaats van 65 instellingen. Met als gevolg dat de resultaten uit dit onderzoek op verschillende thema's andere resultaten laat zien.

³ De totale baten bevatten alle baten, dus de rijksbijdrage, baten van overige overheden en baten uit private activiteiten.

⁴ Deze classificatie is ontleend aan de classificatie die in de mbo Benchmark wordt gehanteerd. Echter doordat de mbo Benchmark zich concentreert op het beroepsonderwijs wijken de aantallen iets af.

Deze kengetallen geven een indicatie van de financiële positie van onderwijsinstellingen. Ze moeten in onderlinge samenhang en in de context van de instelling bekeken worden. Het verhaal achter de financiële kengetallen is essentieel voor de duiding van financiële risico's.

In het financieel toezicht hanteert de inspectie een aantal signaleringswaarden⁵, waartegen de kengetallen worden afgezet. Als in het financiële beeld van een instelling één of meer kengetallen onder de signaleringswaarde belanden, dan voert de inspectie altijd een analyse uit om vast te stellen of er werkelijk iets met de financiële positie van een instelling aan de hand is. Voor dit onderzoek zijn de financiële kengetallen van alle (65) onderwijsinstellingen bekeken. Deze paragraaf schetst het gemiddelde beeld van de kengetallen solvabiliteit, liquiditeit en rentabiliteit van de sector, maar toont ook hoe de kengetallen zich verhouden tot de signaleringswaarden die in het financieel toezicht worden gehanteerd.

Solvabiliteit 2

De solvabiliteit geeft inzicht in de mate waarin onderwijsinstellingen op langere termijn aan hun verplichtingen kunnen voldoen. De definitie voor solvabiliteit (2) is: de som van het eigen vermogen en de voorzieningen gedeeld door het totale vermogen.

De solvabiliteit geeft aan op welke wijze de bezittingen, die op de actiefzijde van de balans staan, zijn gefinancierd, namelijk met eigen vermogen en/of vreemd vermogen. Hoe slechter de solvabiliteit is, hoe groter het risico dat de vermogensverstrekkers (de banken) hun vermogen deels of geheel verloren zien gaan. Een slechte solvabiliteit bemoeilijkt daarom het vinden van nieuwe vermogensverstrekkers. De inspectie hanteert bij het financieel toezicht een solvabiliteitsratio van 0,20 als ondergrens (signaleringswaarde).

Eind 2011 hadden 64 van de 65 onderzochte besturen in het mbo een solvabiliteit boven de signaleringswaarde. Er is één onderwijsinstelling waarvan de solvabiliteit onder de signaleringswaarde valt. Dit is één van de vijf onderwijsinstellingen die onder aangepast financieel toezicht staan.

In het verleden hanteerde het ministerie van OCW een ondergrens (governancecode voor het onderwijs, 2006) van 0,3. Ook kredietinstellingen gebruiken deze grens om te signaleren of er mogelijk problemen zijn bij onderwijsinstellingen. Als we deze ondergrens zouden hanteren, dan vallen vier van de 65 onderzochte instellingen onder de 0,3. Drie van deze vier instellingen staan onder aangepast financieel toezicht. De vierde instelling heeft in 2012 onder aangepast financieel toezicht gestaan, maar is daar door de verbeterde financiële situatie recent uit gekomen. De overige 61 instellingen hebben een solvabiliteit boven 0,3.

De gemiddelde solvabiliteit van de 65 onderzochte instellingen is 0,51. Daarmee bevindt de solvabiliteit zich gemiddeld aan de goede kant van de grens. In grafiek 3 van bijlage 6 is een staafdiagram opgenomen die de solvabiliteit per instelling weergeeft per 31 december 2011. Vanaf 2007 is gemiddeld een neergaande trend te zien, als gevolg van een lichte toename van de schulden en een lichte afname van het eigen vermogen plus voorzieningen. De gemiddelde solvabiliteit voor 2011 laat een minimale verslechtering zien ten opzichte van 2010. Zie bijlage 6, tabel 10 voor het verloop van de solvabiliteit van de sector.

Liquiditeit (current ratio)

De liquiditeitsratio geeft aan in welke mate onderwijsinstellingen aan hun verplichtingen op korte termijn kunnen voldoen. De definitie voor de liquiditeit is: vlottende activa gedeeld door de kortlopende schulden.

---

⁵ Zie bijlage 5 voor een uitleg van de gehanteerde signaleringswaarden in het toezichtkader BVE

De inspectie hanteert bij het financieel toezicht voor de liquiditeit een ondergrens (signaleringswaarde) van 0,5. Besturen met een liquiditeit onder de 0,5 hoeven niet meteen in betalingsproblemen te verkeren. Dat hangt af van de kredietruimte die ze hebben of van de mogelijkheden die ze hebben om financiële vaste activa (zoals effecten) snel in liquide middelen om te zetten. De specifieke (financiële) positie van een onderwijsinstelling bepaalt of de lage liquiditeit tot een acuut financieel probleem leidt.

De gemiddelde liquiditeit van de sector is 0,88. Dat is een goed gemiddelde. Drie instellingen hebben een heel hoge liquiditeit, die het gemiddelde positief beïnvloedt. Het merendeel van de besturen heeft een liquiditeit ruim boven de signaleringswaarde. (Zie voor meer informatie over liquiditeit per onderwijsinstelling bijlage 6, grafiek 4).

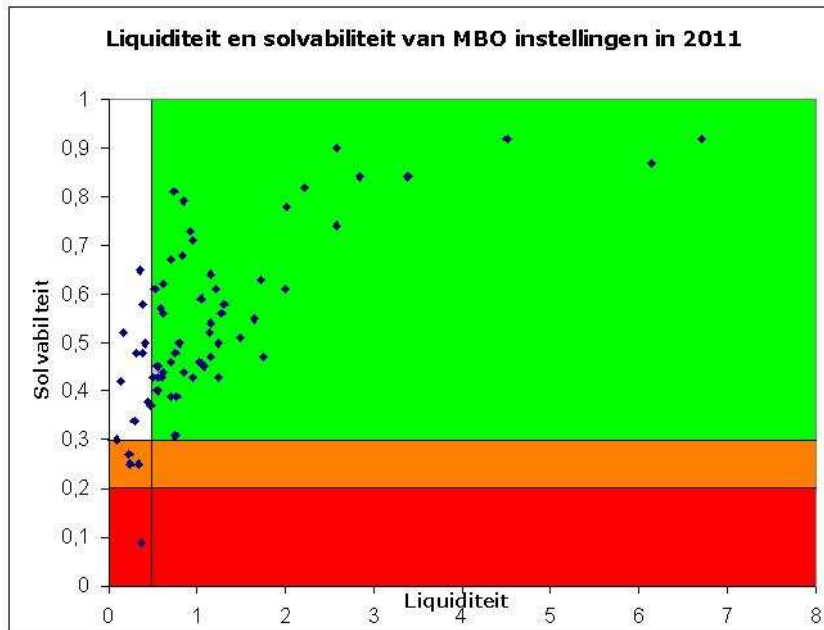
Eind 2011 waren er vijftien onderwijsinstellingen met een liquiditeit onder de 0,5, zoals weergegeven in tabel 11 (bijlage 6). Het gaat hier vooral om de kleine en middelgrote instellingen. Van de vijftien besturen met een liquiditeit onder de signaleringswaarde zitten er drie in aangepast financieel toezicht. Voor de andere twaalf besturen vormt de lage liquiditeit dus geen verhoogd financieel risico. Elf instellingen hebben voldoende kredietruimte omdat zij hun liquiditeiten snel kunnen verbeteren dankzij een rekening-courantkrediet (de mogelijkheid om rood te staan op de betaalrekening) of omdat ze hun financiële vaste activa snel te gelde kunnen maken. Voor één instelling geldt dat haar liquiditeit vlak na de vaststelling van de jaarrekening verbeterde door het omzetten van een kortlopende schuld in een langlopende schuld.

Liquiditeit en solvabiliteit (2) gecombineerd

Onderwijsinstellingen die in grote financiële problemen verkeren, kennen vaak een combinatie van een slechte liquiditeit én een slechte solvabiliteit. Een slechte liquiditeit wijst op mogelijke betalingsproblemen op korte termijn. Deze kunnen echter moeilijk worden opgelost met het aantrekken van vreemd vermogen, als tevens sprake is van een lage solvabiliteit.

In grafiek 1 (in de vorm van een spreidingsdiagram) is van alle 65 onderwijsinstellingen het instellingspecifieke kengetal voor liquiditeit en solvabiliteit opgenomen. In het spreidingsdiagram is te zien dat één onderwijsinstelling zich voor zowel de liquiditeit als de solvabiliteit in de (rode) gevarenzone bevindt. Er zijn daarnaast drie besturen met een te lage liquiditeit en een solvabiliteit die tegen de signaleringswaarde aan zit (oranje zone). De elf besturen met een te lage liquiditeit (onder de 0,5) en een solvabiliteit boven de 0,3 bevinden zich in de witte zone. De financiële analyse van de besturen in deze witte zone bracht geen verhoogde financiële risico's aan het licht. De overige vijftig besturen bevinden zich in de groene zone. Er is één onderwijsinstelling in de groene zone die onder aangepast financieel toezicht staat. Deze instelling heeft twee jaar achtereenvolgend een negatieve rentabiliteit behaald.

Grafiek 1: Spreidingsdiagram kengetallen 2011 liquiditeit en solvabiliteit alle mbo-onderwijsinstellingen

Rentabiliteit

De rentabiliteit geeft inzicht in de mate waarin baten en lasten elkaar in evenwicht houden. De definitie voor rentabiliteit is: het resultaat (exploitatieresultaat) van de onderwijsinstelling gedeeld door de som van de totale baten inclusief rentebaten (maal 100%). Dit kengetal geeft aan welk deel van de totale baten overblijft na aftrek van de lasten.

Een instelling kan heel goed het ene jaar een verlies lijden als het de jaren daarna weer een plus laat zien. De publieke inkomsten moeten immers uiteindelijk aan het onderwijs worden besteed. Daarom is het zinvol om in het financieel toezicht de rentabiliteitsontwikkeling over een aantal jaren te bekijken. De inspectie hanteert bij het financieel toezicht een ondergrens (signaleringswaarde) van minimaal drie achtereenvolgende jaren een negatief rentabiliteitspercentage (0% of lager). (Zie bijlage 6, grafiek 6 voor de rentabiliteit per onderwijsinstelling van 2009, 2010 en 2011). Het is gewenst dat de rentabiliteit van de instellingen meerjarig uitkomt op de nullijn. In tabel 14 en 15 van bijlage 6 is te zien dat de gewogen gemiddelde rentabiliteit van de mbo-sector de afgelopen vijf jaar schommelt rond die nullijn.

Over 2011 bedraagt de gemiddelde rentabiliteit van de 65 onderwijsinstellingen -0,8%. Gemiddeld genomen heeft de mbo-sector in 2011 dus een klein verlies geleden. Gegeven de gemiddelde balanspositie van de sector vormt dit kleine verlies geen aanleiding tot financiële zorgen. Een meerjarige negatieve rentabiliteit kan bij individuele onderwijsinstellingen wel tot problemen leiden. Daarom blijft het van belang om instellingen met een rentabiliteit onder de signaleringswaarde per geval te bekijken.

In tabel 14 en 15 van bijlage 6 is te zien dat voor de vakinstellingen de gemiddelde rentabiliteit over 2011 positief uitvalt (5,18%) ten opzichte van de negatieve resultaten bij de roc's (-1,02%) en de aoc's (-2,02%). In grafiek 5 van bijlage 6 is een staafdiagram opgenomen van de rentabiliteit van 2011. Deze grafiek laat zien dat de rentabiliteit van een aantal besturen ver van de nullijn af ligt. De redenen daarvoor zijn per instelling verschillend en variëren van de realisatie van een boekwinst bij de verkoop

van een pand, tot het vormen van een reorganisatievoorziening die volledig ten laste is gebracht van de exploitatie.

In grafiek 6 van bijlage 6 zijn alle rentabiliteitspercentages van de afgelopen drie jaar per instelling weergegeven. Van de 65 instellingen zijn er negen met een negatieve rentabiliteit van drie opeenvolgende jaren. Van deze negen staat één instelling onder aangepast financieel toezicht. Een ander van de negen onderwijsinstellingen heeft een liquiditeit onder de signaleringswaarde, maar een solvabiliteit boven de 0,3, waarbij geen sprake is van verhoogde financiële risico's. Voor de resterende zeven instellingen brengt de meerjarige negatieve rentabiliteit geen financiële risico's met zich mee omdat ze tevens een hoge solvabiliteit en een goede liquiditeit hebben. Deze zeven besturen zetten dus hun beschikbare vermogen in om de negatieve rentabiliteit op te vangen.

Financiële kengetallen samengevat

In deze paragraaf hebben we laten zien wat de financiële kengetallen inhouden en welk beeld de kengetallen in de mbo-sector eind 2011 lieten zien. Verder hebben we per kengetal aangegeven hoeveel onderwijsinstellingen zich onder de signaleringswaarden bevinden. Hieronder volgt een korte samenvatting.

- In totaal zijn 65 instellingen onderzocht.
- Vijf onderwijsinstellingen staan per oktober 2012 onder aangepast financieel toezicht.
- De financiële kengetallen van de sector per 31 december 2011 laten het volgende zien:
  - één instelling heeft een solvabiliteit onder de signaleringswaarde van 0,2;
  - vijftien instellingen hebben een liquiditeit onder de signaleringswaarde van 0,5;
  - negen instellingen hebben een rentabiliteit die drie jaren achtereen lager dan nul was;
  - in totaal zijn er 22 instellingen met één of meer financiële kengetallen onder de signaleringswaarden;
  - van deze 22 instellingen zitten er vier instellingen in aangepast financieel toezicht;
  - de vijfde instelling in aangepast financieel toezicht had ultimo 2011 alleen groene kengetallen.

Tabel 2: Aantal onderwijsinstellingen 2011 met kengetallen onder/boven signaleringswaarden

Aantal onderwijsinstellingen met kengetal onder en boven signaleringswaarde	Totaal	Indeling naar soort onderwijsinstelling		
		roc	aoc	Vakinstelling
Aantal	65	42	11	12
Waarvan met:				
- Solvabiliteit onder signaleringswaarde ($\leq 0,2$)	1	1	0	0
- Solvabiliteit boven signaleringswaarde ($> 0,2$)	64	41	11	12
- Liquiditeit onder signaleringswaarde ($\leq 0,5$)	15	9	3	3
- Liquiditeit boven signaleringswaarde ($> 0,5$)	50	33	8	9
- Rentabiliteit onder signaleringswaarde (3 jaar onder 0)	9	8	1	0
- Rentabiliteit boven signaleringswaarde (3 jaar boven 0)	56	34	10	12

2.3 Financiering en derivaten

Tot voor kort kostte het onderwijsinstellingen in alle onderwijssectoren nauwelijks moeite om (her)financiering te verkrijgen bij kredietverstrekkers. De meeste onderwijsinstellingen hebben immers door de constante stroom van rijksbijdragen een redelijk solide omzetgarantie. Daardoor waren zij voor de kredietverstrekkers weinig risicovolle klanten. De economische situatie is de afgelopen jaren echter ingrijpend veranderd. Kredietinstellingen hebben zelf te maken met scherpere regelgeving voor het aanhouden van vermogen bij het verstrekken van kredieten en daarnaast zit de financiële markt "op slot". Het is voor onderwijsinstellingen steeds lastiger om langlopende kredieten te krijgen met vaste rente. Zij moeten hun toevlucht nemen tot kredieten met variabele rente. Dat brengt renterisico's met zich mee die voorheen in veel mindere mate speelden, omdat een vaste rente tot de mogelijkheden behoorde. Wanneer een onderwijsinstelling haar kredieten moet herfinancieren of als zij nieuw krediet nodig heeft voor bijvoorbeeld nieuwbouw en dit niet realiseerbaar is of alleen tegen hoge kosten, heeft dit logischerwijs sterke invloed op de continuïteit van de instelling.

Wijze van financieren

Over het algemeen geldt dat de onderwijsinstellingen die in dit onderzoek zijn betrokken een gezonde vermogenspositie hebben. Bij een analyse van de vermogenszijde van de balans⁶ zien we het volgende (zie bijlage 7): per 31 december 2011 is in totaal 45% van de balans gefinancierd met eigen vermogen, 30% met lang vreemd vermogen (5% met voorzieningen en 25% met langlopende geldleningen) en 25% met kort vreemd vermogen (kortlopende schulden). Bijlage 7 bevat de staat van baten en lasten vanaf 2007 tot en met 2011. Daarin is te zien dat de kosten voor financiering aanzienlijk zijn toegenomen. Het saldo financiële baten en lasten is van 14 miljoen negatief in 2007 toegenomen naar 49 miljoen negatief. Dit heeft te maken met de investeringen in gebouwen en terreinen in deze periode, die zichtbaar zijn op de activazijde van de balans (zie bijlage 7).

Onderwijsinstellingen kunnen minder makkelijk dan voorheen financiering verkrijgen bij de kredietinstellingen. Onder bepaalde voorwaarden kan een onderwijsinstelling ook lenen bij het Ministerie van Financiën ('schatkistbankieren'). Veertien van de 65 onderzochte onderwijsinstellingen schatkistbankieren bij het Ministerie van Financiën. Deze 14 onderwijsinstellingen maken ook gebruik van een door het Ministerie van Financiën afgegeven rekening-courantkredietfaciliteit (de mogelijkheid van "rood" staan op een betaalrekening).

Twee van de 65 onderzochte onderwijsinstellingen maken voor de financiering gebruik van financieringsconstructies anders dan eigen vermogen, hypothecaire geldlening of een onderhandse lening (oftewel een wijze van financiering die niet uit de balans van de instelling blijkt). Eén roc heeft financial lease-contracten afgesloten voor de IT-infrastructuur. Een ander roc heeft gebruik gemaakt van een sale- and leasebackconstructie (voor de huisvesting) van een aanzienlijke omvang. Dit laatste geval brengt financiële risico's met zich mee die onder meer hebben geleid tot aangepast financieel toezicht voor dit roc.

In de mbo-sector speelt de Stichting Waarborgfonds BVE (het Waarborgfonds) een grote rol bij het verkrijgen van kredieten. Het waarborgfonds staat borg voor geldleningen van instellingen in de bve-sector (mbo-onderwijs), teneinde daaruit voortvloeiende rente- en aflossingsverplichtingen te kunnen nakomen. Van de 65 onderzochte onderwijsinstellingen hebben er 28 borgen bij het waarborgfonds. In totaal is er in het waarborgfonds voor € 789 miljoen geborgd. Een instelling die haar lening laat borgen door het waarborgfonds kan andere voorwaarden, waaronder een lagere rente bedingen

---

⁶ Van de 65 onderzochte instellingen.

bij kredietinstellingen. Het waarborgfonds kan wel het recht van eerste zekerheidstelling eisen op panden bij instellingen die borgen hebben lopen.

Derivaten

In de huidige markt is het moeilijk om een langlopende lening tegen een lage vaste rente te verkrijgen⁷. Een reguliere oplossing hiervoor is om een zogenoemde 'roll over-lening' af te sluiten. Dat is een langlopende lening met een variabele rente, die periodiek opnieuw wordt bepaald. Een onderwijsinstelling loopt dan een renterisico. Immers als de variabele rente stijgt, zullen de financieringskosten stijgen. Om dit risico af te dekken en daardoor de zekerheid van een vaste rente te creëren hebben 21 van de 65 onderzochte onderwijsinstellingen één of meer renteswaps⁸ afgesloten. Daarnaast zijn er twee instellingen die zogenoemde 'swaps' en 'rentecaps' hebben afgesloten (zie bijlage 4 definities), eveneens om het renterisico af te dekken.

Een belangrijke constatering uit dit onderzoek is dat onderwijsinstellingen hun renteswaps hebben aangeschaft om renterisico's af te dekken en niet om te speculeren. Deze derivaten vallen daardoor binnen de criteria zoals die zijn opgenomen in de "Regeling beleggen en belenen door instellingen voor onderwijs en onderzoek 2010".

Derivaten, waaronder renteswaps, staan momenteel in een negatief daglicht. Het zijn financiële producten waaraan bepaalde risico's kleven. Als de derivaten alleen zijn aangegaan om renterisico's te dekken, dan zijn die risico's echter relatief gering. Over derivaten bij de mbo-instellingen is het volgende te melden:

- De informatie over derivaten is gebaseerd op de gegevens uit de jaarrekening 2011 en een opgave van de onderwijsinstelling zelf. De inspectie heeft deze opgaven niet gecontroleerd.
- De informatie over derivaten in deze paragraaf is gebaseerd op de stand van zaken per 31 december 2011. De rente is sindsdien gedaald, en daarmee kan worden aangenomen dat de waarden van de renteswaps sindsdien eveneens zijn gedaald.
- Alle 21 onderwijsinstellingen hebben renteswaps met een negatieve marktwaarde. Dit aantal is zo hoog vanwege de lage rentestand op dit moment. De totale negatieve waarde bedraagt ongeveer € 73 miljoen.
- Een negatieve marktwaarde vormt pas een financieel risico als:
  - de onderwijsinstelling de lening en de daaraan gekoppelde renteswap voor het einde van de looptijd beëindigt, want in de meeste gevallen wordt de swap afgerekend op de dan geldende marktwaarde;
  - als de instelling een 'margin call' ofwel een bijstortverplichting heeft. Een bijstortverplichting is een onderpand dat de kredietinstelling vraagt als de marktwaarde en de nominale waarde sterk uiteenlopen. De instelling krijgt het onderpand bij het einde van de looptijd retour. Het financieel risico zit dan in de (tijdelijk) verminderde liquiditeit.⁹

Zo'n bijstortverplichting geldt bij drie van de 21 onderwijsinstellingen met renteswaps. Bij geen van de drie instellingen leidt de bijstortverplichting tot een verhoogd financieel risico, omdat de omvang van de renteswap in verhouding klein is.

Er zijn per 31 december 2011 drie besturen met open posities. Dat is in strijd met de toelichting op de "Regeling Beleggen en Belenen". De open posities zijn echter niet vanuit speculatieve overwegingen gevormd, maar door omstandigheden ontstaan:

- Eén onderwijsinstelling is drie jaar geleden een lening aangegaan voor nieuwbouw. Deze lening is in gedeeltes verkregen, naarmate het bouwproject vorderde. Bij

⁷ Of het mogelijk is om een vaste rente af te spreken is onder meer afhankelijk van de financiële markten. Als kredietinstellingen weer in staat zijn om elkaar langlopende leningen te verstrekken, omdat het vertrouwen in de markt toeneemt, zal het voor onderwijsinstellingen waarschijnlijk weer mogelijk worden om een langlopende lening met een vaste rente af te spreken, tegen de dan geldende tarieven.

⁸ Zie bijlage 8 voor een toelichting op renteswaps.

⁹ Zie bijlage 8 voor uitleg over bijstortverplichtingen of "Margin calls".

aanvang van de bouw is wel al voor het volledige bedrag van de lening het renterisico gedekt door het aangaan van een renteswap. Hierdoor was er per 31 december 2011 voor een gedeelte van de swap nog sprake van een open positie. De desbetreffende instelling heeft aangegeven de lening per eind 2012 volledig te benutten, zodat er dan geen sprake meer is van een open positie.

- Voor één onderwijsinstelling is de open positie ontstaan nadat een pand is verkocht en de bijbehorende lening met de verkoop is afgelost. De swap die aan de lening was gekoppeld staat nu open en de marktwaarde is negatief. Dit bestuur staat onder aangepast financieel toezicht.
- Een onderwijsinstelling heeft voor een heel klein gedeelte van de renteswap een open positie. Die is veroorzaakt door een kleine aflossing van de lening waaraan de renteswap is gekoppeld. De omvang van deze open positie is relatief klein.

Op basis van dit onderzoek blijkt dat de meeste toelichtingen over renteswaps in de jaarrekening te summier zijn en veelal niet (volledig) in overeenstemming met de verslaggevingsvoorschriften (Richtlijnen voor de Jaarverslaggeving i.c. RJ 290). Zo is de negatieve marktwaarde van de renteswap vaak ten onrechte niet vermeld en zijn de karakteristieken van de renteswap(s) vaak onvoldoende toegelicht in de jaarrekening. Ook is vaak de waarderingsgrondslag van de renteswap (kostprijs hedge-accounting of actuele waarde) niet vermeld in de jaarrekening.

2.4 Personeel en Huisvesting

2.4.1 Inleiding

Onderwijsinstellingen kunnen op verschillende manieren inspelen op veranderende omstandigheden. Het aantal deelnemers fluctueert immers en is soms lastig te voorspellen, maar ook de exacte hoogte van de Rijksbijdrage is pas in de loop van het jaar bekend¹⁰. In dit hoofdstuk beschrijven we de belangrijkste 'knoppen' waar een instelling aan kan draaien om de financiële positie gezond te houden of weer gezond te maken. In de vereenvoudigde werkelijkheid van dit onderzoek kan een bestuur bij veranderende omstandigheden draaien aan de 'knoppen' voor personeel, huisvesting en financiering (zie paragraaf 2.3).

2.4.2 Personeel

De mate waarin onderwijsinstellingen flexibel kunnen omgaan met hun personeelsbestand is afhankelijk van verschillende factoren:

- de verhouding vast en tijdelijk personeel en personeel niet in loondienst;
- de omvang van het personeelsbestand: heeft de instelling relatief veel of weinig personeel?
- de verhouding onderwijzend personeel en ondersteunend personeel;
- de arbeidsmarkt in de regio of in de branche: mbo instellingen hebben soms moeite om gekwalificeerd personeel te vinden en ondervinden last van het feit dat de arbeidsmarkt 'op slot' zit, waardoor de mobiliteit verslechtert.

Onderwijsinstellingen in de mbo-sector hebben daarbij te maken met een aantal randvoorwaarden die invloed hebben op de mate van flexibiliteit van het personeelsbestand. Zij zijn bijvoorbeeld zelf verantwoordelijk voor de wachtgeldverplichtingen en andere hieraan gerelateerde kosten als personeel onvrijwillig moet uitstromen. Omdat de arbeidsmarkt momenteel 'op slot' zit, blijft ontslagen personeel langer werkloos en zullen de kosten van wachtgeld naar verwachting toenemen. Een aantal onderwijsinstellingen heeft volgens de jaarrekening 2011 reorganisatievoorzieningen getroffen om formatiereductie op te vangen. Ook komt het voor dat instellingen kampen met een beperkte flexibiliteit van het personeelsbestand

---

¹⁰ Dat komt onder meer door de late beslissing over het al dan niet toekennen van de prijsfactor.

omdat er weinig sprake is van het natuurlijk verloop door het 'op slot' zitten van de arbeidsmarkt.

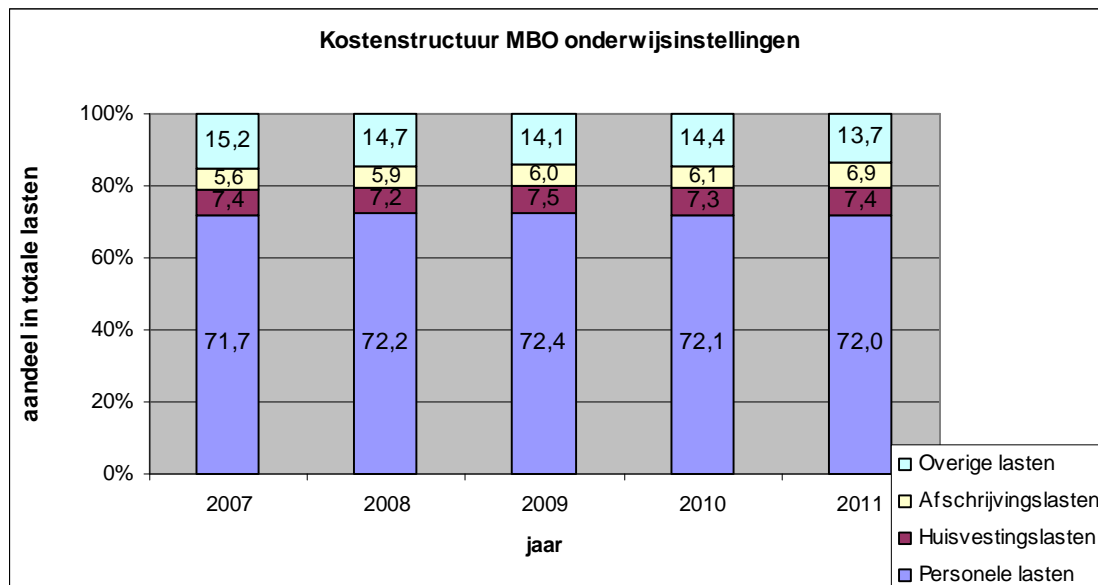
Personele lasten

In verhouding tot de totale lasten zijn de personele lasten de grootste post bij de onderwijsinstellingen. Bij de instellingen treffen we zowel personeel in loondienst (vast personeel) als personeel 'niet in loondienst' aan. De kosten 'personeel niet in loondienst' maken in 2011 voor 7,3% deel uit van de totale personeelslasten. Hieronder valt de inhuur van externen en uitzendkrachten. Dit percentage bedroeg in 2008 nog 8,2. Bij het personeel in loondienst (ongeveer 93% van de totale personeelslasten) gaat het om vaste en flexibele krachten.

Naar alle waarschijnlijkheid zullen de personele lasten in de (nabije) toekomst gemiddeld dalen, door de geprognosticeerde afname van het aantal deelnemers in het mbo en door de uitwerking van de bekostigingsmaatregelen als gevolg van "Focus op vakmanschap".

In grafiek 2 is de kostenstructuur van de onderwijsinstellingen over de jaren 2007 tot en met 2011 weergegeven. Hieruit blijkt dat het relatieve aandeel van de personeelslasten tot en met het jaar 2011 stabiel is gebleven. Met andere woorden: in die periode is steeds een even groot deel van de totale lasten aan personeel besteed. In bijlage 7 is de staat van baten en lasten opgenomen voor de sector en voor de roc's, aoc's en vakinstellingen afzonderlijk. Daar valt over te vermelden dat de vakinstellingen relatief gezien lagere personeelslasten hebben in vergelijking met roc's en aoc's.

Grafiek 2: Kostenstructuur mbo 2007/2011

Educatiegelden

Naast de rijksbijdrage ontvangen de roc's ook educatiegelden van gemeenten. Dit geldt voor 37 van de 42 roc's. Door "Focus op vakmanschap" worden de budgetten voor educatie per 2013 gesplitst in 50% voor vavo¹¹ en 50% voor educatie. Dit betreft dan ook een risico in de nabije toekomst. Op macroniveau ontvangt de sector daarmee hetzelfde budget, maar voor de individuele instellingen kan deze verandering een groot verschil maken. Het personeel dat ingezet werd voor educatie is bij tegenvallende

¹¹ Vavo = Voortgezet algemeen volwassenenonderwijs

inkoop door gemeentes niet gemakkelijk in te zetten voor andere opleidingen bij een roc.

Omdat instellingen in onzekerheid verkeren over hun budget voor educatie, hebben we bekeken of een instelling in financiële problemen komt als het hele budget wegvalt. Hoewel deze situatie zich in de praktijk niet voor zal doen, kan het wel financiële risico's aan het licht brengen. Van de 65 mbo-instellingen ontvangen er 37 educatiegelden. Daar horen ook de instellingen bij die onder aangepast toezicht staan of recent onder aangepast toezicht hebben gestaan. Als voor deze instellingen het budget voor educatie (gedeeltelijk) wegvalt, dan is dat een van de financiële risico's waar de instellingen mee te maken hebben.

2.4.3 Huisvesting

De omvang van de huisvestingslasten van de instellingen is veel kleiner dan die van de personeelslasten (zie paragraaf 2.4.2). Huisvestingslasten zijn echter vaak nóg minder flexibel dan personeelslasten; ze kunnen op korte termijn nog moeilijker worden bijgestuurd. Ook vergen ze grote investeringen die voor een aanzienlijk deel met vreemd vermogen moeten worden gefinancierd. In paragraaf 2.3 hebben we aandacht besteed aan de wijze van financieren.

De huisvestingssituatie van de roc's is bovendien zo gevarieerd, veelomvattend en complex dat zij in het kader van dit onderzoek niet gedetailleerd in kaart gebracht kon worden. Dat viel buiten de reikwijdte van het voorliggende onderzoek. Op basis van de jaarverslagen over 2011 kunnen we echter wel een globaal beeld schetsen van de huisvestingssituatie in het mbo. In deze paragraaf geven we eerst een algemeen beeld van de huisvestingslasten (inclusief afschrijvingen) van de mbo-sector. Daarna wordt een aantal financiële risico's benoemd op het gebied van huisvesting.

Huisvestingslasten

In tabel 3 is de ontwikkeling van de huisvestinglasten over de afgelopen jaren opgenomen. Hier is te zien dat de huisvestingslasten inclusief afschrijvingen in absolute zin zijn gestegen met € 122 miljoen (vanaf 2007) en als percentage ten opzichte van de totale baten zijn toegenomen van 13% in 2007 naar ruim 14% in 2011.

Tabel 3 Verloop huisvestingslasten inclusief afschrijvingen 2007 – 2011 t.o.v. totale baten (in miljoenen euro's)

	2007	2008	2009	2010	2011
Huisvestingslasten	321,2	324,5	354,3	352,2	355,1
Afschrijvingen ¹²	243,5	269,3	281,3	295,6	331,6
Huisvestingslasten incl. afschrijvingen	564,7	593,8	635,6	647,8	686,7
Totale baten	4.348,6	4.524,0	4.768,6	4.873,2	4.814,6
In % van totale baten	12,99	13,13	13,33	13,29	14,26

De huisvestingslasten exclusief afschrijvingen zijn vanaf 2007 tot en met 2011 met circa € 34 miljoen toegenomen. Deze stijging is vrijwel geheel in het jaar 2009 opgetreden. De afschrijvingslasten zijn, gelijkmatiger, in dezelfde periode met circa € 88 miljoen gestegen. Dit is zeker mede het gevolg van relatief grote investeringen in gebouwen gedurende deze periode. De waarde van de materiële activa neemt in deze periode immers met ruim 460 miljoen toe (350 miljoen bij roc's, 10 miljoen bij vakinstellingen en ruim 110 miljoen bij de aoc's, zie bijlage 7). Het is niet duidelijk of ook het aantal vierkante meters (in bezit of gehuurd) is toegenomen en hoe de kosten per vierkante meter of per deelnemer zich hebben ontwikkeld. De jaarrekeningen en jaarverslagen

¹² Dit betreft de afschrijvingen op alle Immateriële en Materiële vaste activa, zoals goodwill, gebouwen, terreinen en inventaris.

geven onvoldoende en onvergelijkbare informatie om dit voor de sector als te geheel te berekenen.

De meeste instellingen (53 van de 65) hebben aangegeven dat zij ook de komende jaren zullen investeren in onroerend goed. Voor een nadere detaillering van de omvang van de voorgenomen investeringsplannen verwijzen wij naar tabel 4. Het is niet mogelijk om aan te geven of hierdoor de huisvestingslasten verder zullen stijgen. Het is immers mogelijk dat door de investeringen de kosten van huren zullen dalen en de instellingen per saldo minder vierkante meters zullen gaan gebruiken.

Tabel 4: Omvang investeringen 2012 en volgende jaren bij mbo-instellingen

Omvang investeringen x € 1 miljoen	Aantal instellingen
Minder dan € 1,0	10
Tussen € 1,0 en € 10,0	18
Tussen € 10,0 en € 20,0	9
Tussen € 20,0 en € 30,0	6
Tussen € 30,0 en € 40,0	5
Meer dan € 40,0	4
Niet bekend	1
Totaal	53

Financiële risico's van huisvesting in het algemeen

Langdurige verplichtingen

De meeste panden in de mbo-sector zijn in eigendom, 15%¹³ van de panden is gehuurd. De huurcontracten variëren van 1 tot 20 jaar en de onderwijsinstellingen moeten en moesten vaak investeren om het huurpand geschikt te maken voor onderwijs. De instellingen zijn dus zowel voor gehuurde panden als voor panden in eigendom meestal verplichtingen aangegaan voor de middellange of lange termijn. Pas als een onderwijsinstelling flexibel met haar huisvestingsportefeuille wil omgaan of hieraan zelfs niet kan ontkomen, kunnen er financiële risico's ontstaan. Die manifesteren zich dan in de kosten van leegstand, boetes bij afkoop van huurcontracten of kosten en verlies bij verkoop van gebouwen. Instellingen moeten daarom een meerjarig huisvestingsbeleid voeren dat nauw aansluit op de algemene strategie en de prognoses van deelnemersaantallen per opleiding(soort). Een aantal instellingen moet de komende jaren kosten maken om de huisvesting aan te passen. De omvang daarvan is zelfs voor individuele instellingen moeilijk in te schatten en kan daarmee ook voor de sector als geheel niet worden gekwantificeerd.

Ontwikkeling van de waarde van onderwijsgebouwen

De waarde van vastgoed is de afgelopen jaren afgenomen en het lijkt er op dat dit ook geldt voor de onderwijsgebouwen. Instellingen kunnen hierdoor te maken krijgen met verliezen als ze gebouwen willen of moeten verkopen.

De waardedaling heeft bovendien een mogelijk nog grotere effect op de mogelijkheden om bestaande gebouwen te (her)financieren. Hun waarde als onderpand voor leningen is immers vaak (sterk) verminderd. Dit kan problemen geven als een kredietverstrekker bij het verhogen, verlengen of veranderen van de financiering de waarde van de (onder)panden opnieuw laat bepalen en deze te laag is in relatie tot de vereiste leningen. De inspectie kan de risico's hiervan alleen per instelling bepalen, aan de hand van de actuele waarde van de panden, de hoogte van de verkregen leningen, de noodzaak om aanvullend te financieren of te herfinancieren en de ratio's die huidige en

¹³

Zie Benchmark mbo 2011.

potentiële kredietverstrekkers hanteren. Dit was in het kader van dit onderzoek niet mogelijk.

Een indicatie van de omvang van de risico's zou ook kunnen worden verkregen als de balansen van eind 2011 zouden tonen in welke mate de actuele waarde van de gebouwen (per instelling en voor de sector als geheel) afwijkt van de boekwaarde. Dat inzicht ontbreekt echter omdat instellingen in de jaarstukken niet altijd een actuele waarde vermelden en als ze het wel doen niet altijd de meest actuele waarde noemen. (Bijlage 10 bevat een toelichting op de waarderingsgrondslagen die worden gehanteerd bij de onderwijsinstellingen. Het gaat om achtergrondinformatie, die geen indicatie geeft van het financiële risico).

Bij de vijf besturen die ten tijde van het vaststellen van dit rapport onder aangepast financieel toezicht staan heeft de huisvesting in drie gevallen bijgedragen aan de verhoogde financiële risico's. Duidelijk moge zijn dat in deze gevallen de huisvesting niet het enige financiële risico is op grond waarvan de instellingen onder aangepast financieel toezicht zijn geplaatst.

2.5 Begrotingen

Bij het beoordelen van de financiële positie van individuele onderwijsinstellingen beschouwt de inspectie meestal de kwaliteit van het financieel beheer. Dit begrip valt buiten de reikwijdte van dit onderzoek. Enkele elementen uit het onderzoek zeggen (in beperkte mate) iets over de kwaliteit van het financieel beheer. Die komen in deze paragraaf aan de orde.

Eén van de elementen van financieel beheer is het opstellen van een begroting. Maar daarmee kent een instelling nog geen goed financieel beheer; de begroting moet als sturingsmechanisme voor beleid gebruikt worden door het bestuur van de onderwijsinstelling. Voor dit onderzoek is in kaart gebracht wat de instellingen hadden begroot voor 2011 en dat is vergeleken met de realisaties van 2011. Vervolgens is ook geïnventariseerd wat besturen voor 2012 hebben begroot.

Begroting - realisatie 2011

Alle onderwijsinstellingen hebben een overzicht in het jaarverslag 2011 opgenomen van de begroting en de realisatie 2011. Voor de meeste instellingen geldt dat het verschil tussen de begroting en de realisatie onder de 4% van de totale baten is gebleven. Er zijn vier instellingen met een verschil tussen de begroting en realisatie 2011 van meer dan 8%. Daarvan staan er drie onder aangepast financieel toezicht.

Tabel 5 Procentuele afwijking begroting en realisatie 2011 t.o.v. de totale baten

Percentage t.o.v. Totale baten	Aantal instellingen
0 - 4%	51
4 - 8%	10
> 8%	4

Er zijn 26 besturen die in hun begroting voor 2011 een negatief resultaat verwachtten. Daarvan realiseerden er achttien daadwerkelijk een negatief resultaat. Het aantal besturen met een gerealiseerd resultaat onder 0 bedroeg (toevallig) ook 26.

Over de verklaringen voor de verschillen tussen begroting en realisatie 2011 conform het jaarverslag 2011 kan het volgende worden gesteld:

- De toelichting op de verschillen is over het algemeen summier. Er zijn besturen die alleen de verschillen op hoofdposten benoemen door bijvoorbeeld te zeggen dat de

personele lasten hoger zijn dan begroot. De reden daarvoor ontbreekt bij de summiere toelichting.

- Verder valt op dat enkele onderwijsinstellingen incidentele baten realiseren, door herwaardering of omdat ze reorganisatievoorzieningen treffen. Dat verklaart in deze gevallen een groot verschil tussen begroting en realisatie.

Begroting 2012

Van de 65 besturen hebben er vier geen begroting voor 2012 opgenomen in het jaarverslag 2011, hoewel dit wel één van de verslaggevingsvereisten is. Van de overige 61 instellingen verwachten twaalf onderwijsinstellingen een negatief resultaat te behalen voor 2012. In vergelijking met 2011 (26 instellingen) verwachten er in 2012 minder besturen een negatief resultaat. Dat kan er op duiden dat de sector over 2012 een beter exploitatieresultaat mag verwachten.

2.6 Conclusies

Voor dit onderzoek is de financiële positie van 65 onderwijsinstellingen in de sector mbo onderzocht. Aandachtspunten in het onderzoek waren financiële kengetallen, financiering en derivaten, huisvesting en personeel. De focus lag op het detecteren van financiële risico's.

Als we uitsluitend naar de financiële kengetallen kijken, is het financieel beeld voor de mbo-sector als geheel niet zorgwekkend. Liquiditeit en solvabiliteit nemen tot en met 2011 enigszins af maar liggen nog ruim boven de signaleringswaarden. De rentabiliteit is over de jaren 2007-2011 per saldo ongeveer nihil (geen tekort en geen overschot), maar is over 2011 negatief. Aangenomen kan worden dat deze trend (de nullijn) in 2012 niet is omgebogen. Bij een aantal instellingen liggen één of meer kengetallen echter onder de signaleringswaarden.

De inspectie heeft in dit onderzoek dieper gekeken dan in het reguliere toezicht. Ook de jaarrekeningen van instellingen met positieve kengetallen zijn grondig doorgenomen. Tevens vroegen we informatie op over derivaten, financiering en investeringen. Bij vijf instellingen is duidelijk sprake van financiële risico's, zij staan onder aangepast financieel toezicht. Bij vier van de vijf instellingen zouden de kengetallen ook in het reguliere toezicht al aanleiding zijn geweest om de financiële positie nader te analyseren.

Alle instellingen kunnen de komende jaren worden geconfronteerd met financiële risico's, ook als de financiële positie eind 2011 nog gezond was. Het gaat erom dat instellingen adequaat inspelen op die financiële risico's. Als dat niet voldoende en op tijd lukt, is het niet uit te sluiten dat meer instellingen daadwerkelijk in financiële problemen komen. Instellingen zullen voor een deel te maken krijgen met voor de hand liggende risico's in het mbo, namelijk de fluctuaties in aantallen deelnemers (in totaal en per opleiding), maar ook her-allocaties van gebouwen en personeel kunnen tijdelijke fricties veroorzaken. Bestuurders moeten daarom een goed financieel beheer voeren.

Er is echter ook sprake van een aantal (nieuwe) risicofactoren:

1. financieringsproblemen bij het verhogen, verlengen en oversluiten (naar een andere bank) van leningen als gevolg van de gedaalde waarde van de onderwijsgebouwen;
2. instellingen kunnen te maken krijgen met mogelijke kosten voor het aflossen van derivaten als leningen worden overgesloten naar een andere bank;
3. het moeilijker of tegen hogere kosten laten afvloeien van personeel omdat de arbeidsmarkt 'op slot zit'.
4. het wegvallen van baten uit educatiegelden

Wij schatten dat vooral de eerste risicofactor (de gedaalde waarde van gebouwen) mogelijk grote financiële problemen kan veroorzaken bij instellingen die hier sterk mee

worden geconfronteerd en die (1) gebouwen moeten verkopen of (2) leningen moeten verhogen, verlengen of oversluiten. In het kader van dit onderzoek konden deze risico's niet nader worden bepaald en gelokaliseerd bij specifieke instellingen. Dit zou een diepgaande risico gerichte analyse van de huisvestingsituatie en de financieringspositie vergen en mogelijk zelfs een taxatie van de waarde van panden, waarbij het nadrukkelijk niet de bedoeling is de hele vastgoedportfolio opnieuw te taxeren.

Het onderzoek maakt ook duidelijk dat instellingen in de mbo-sector geen derivaten aanhouden uit speculatieve overwegingen. Derivaten zijn altijd aangeschaft om de renterisico's bij de langlopende financieringen te dekken. Deze derivaten vallen binnen de criteria zoals die zijn verwoord in de "Regeling beleggen en belenen door instellingen voor onderwijs en onderzoek 2010". Er waren per 31 december 2011 drie instellingen die derivaten met zogenoemde 'open posities' aanhielden, om verschillende, niet-speculatieve redenen. Ook is bij drie instellingen sprake van een zogenoemde margin-call (bijstortverplichting). Bij deze zes instellingen kunnen de derivaten op zich geen grote financiële problemen veroorzaken.

3 Onderwijsinstellingen in aangepast financieel toezicht

3.1 Inleiding

Op moment van verschijnen van dit rapport staan vijf van de 65 onderzochte onderwijsinstellingen onder aangepast financieel toezicht¹⁴. De redenen verschillen per instelling. Dit hoofdstuk gaat over de financiële risico's die spelen bij de instellingen in aangepast financieel toezicht. Het is nadrukkelijk niet de bedoeling om onderwijsinstellingen in aangepast financieel toezicht aan de schandpaal te zetten, maar om de financiële risico's te verduidelijken en de kenmerken van besturen met financiële risico's weer te geven.

3.2 Besturen in aangepast financieel toezicht

Onderwijsinstellingen waar verhoogde of hoge financiële risico's zijn aangetroffen, staan onder aangepast financieel toezicht. Per oktober 2012 staan vijf van de 65 instellingen onder aangepast financieel toezicht. Bij drie instellingen is sprake van hoge risico's en bij twee instellingen is sprake van verhoogde risico's. Het aantal instellingen in aangepast financieel toezicht is sinds het voorjaar van 2012 toegenomen van vier naar vijf instellingen. Het aantal instellingen dat wegens een hoog risico onder aangepast financieel toezicht is geplaatst, is toegenomen van één naar drie.

Bij aanvang van het onderzoek in juli 2012 stonden er vier instellingen onder aangepast financieel toezicht. In de loop van dit onderzoek zijn twee van deze vier instellingen teruggekeerd in het financieel basistoezicht omdat hun financiële risico's beheersbaar waren geworden. In dezelfde periode zijn twee nieuwe onderwijsinstellingen in aangepast financieel toezicht geplaatst vanwege hoge financiële risico's en één wegens verhoogde financiële risico's.

In tabel 6 op de volgende pagina is een verloopoverzicht opgenomen van de besturen die in de afgelopen drie jaar onder aangepast financieel toezicht stonden. Van de veertien instellingen die op enig moment onder aangepast financieel toezicht stonden zijn er acht uit de gevarezone gekomen.

---

¹⁴ Per 1 januari 2013 zal dit aantal 7 onderwijsinstellingen worden door de defusie van één van de instellingen.

Tabel 6 Verloopoverzicht van onderwijsinstellingen onder aangepast financieel toezicht

	2009	2010	2011	2012
ROC Zadkine				■
ROC Amarantis	■	■	■	■
ROC Albeda College	■	■	■	
ROC Friesland College	■	■	■	■
ROC Westerschelde	■	■	■	■
ROC Zeeland	■	■	■	■
ROC Scalda (fusie ROC Westerschelde/Zeeland)	■	■	■	■
BVE Oost-Gelderland (Graafschap)	■			
ROC Midden Nederland	■	■	■	
ID College		■	■	■
ROC Landstede				■
ROC Nijmegen e.o.				■
ROC Leiden				■
ROC Drenthe		■	■	
ROC Horizon College		■	■	

Legenda: ■ aangepast financieel toezicht wegens verhoogd risico
■ aangepast financieel toezicht wegens hoog risico

3.3 Financiële kengetallen

De financiële kengetallen van de besturen in aangepast financieel toezicht in tabel 7 zijn gebaseerd op de jaarrekening 2011. Van de vijf besturen in aangepast financieel toezicht hebben vier besturen een liquiditeit onder de signaleringswaarde. Dat betekent dat de mate waarin zij aan hun verplichtingen op de korte termijn kunnen voldoen beperkt is.

De solvabiliteit ligt bij drie van de vijf instellingen onder de 0,3 en voor één van die drie instellingen ligt deze zelfs ver onder de signaleringswaarde van 0,2. Banken hanteren een grenswaarde van 0,3 voor de solvabiliteit bij hun klanten. Klanten met een solvabiliteit onder deze waarde worden nauwlettend gevolgd en kunnen lastiger herfinanciering krijgen, totdat de solvabiliteitsratio wordt verbeterd.

De onderwijsinstellingen die nu in de grootste financiële problemen verkeren, kennen vaak een slechte liquiditeit én een slechte solvabiliteit, waarbij een slechte liquiditeit aangeeft dat er op korte termijn betalingsproblemen kunnen ontstaan. Deze combinatie is duidelijk aanwezig bij één van de vijf instellingen en bij twee andere zijn het kritieke waarden (solvabiliteit tegen de signaleringswaarde).

Tabel 7: Kengetallen ultimo 2011 van onderwijsinstellingen in aangepast financieel toezicht per oktober 2012

ONDERWIJSINSTELLINGEN					
	ROC Scalda ¹⁵	ROC Leiden	ROC Zadkine	ROC Landstede	ROC Amarantis
Grootte o.b.v. omvang Totale baten	€ 60 mln < € 90 mln	€ 60 mln < € 90 mln	> € 90 mln	> € 90 mln	> € 90 mln
Liquiditeit 2011	0,45	0,25	0,55	0,34	0,37
Rentabiliteit 2009	n.v.t.	7,9	1	0,4	0
Rentabiliteit 2010	n.v.t.	4	-3,5	0,2	0,7
Rentabiliteit 2011	3,4	9,4	-9,1	-3,8	-8,2
Solvabiliteit (2) 2011	0,37	0,25	0,4	0,25	0,09

Hieronder geven we een korte toelichting op de bovenstaande kengetallen per onderwijsinstelling in aangepast financieel toezicht, waarbij opgemerkt dient te worden dat deze korte passages slechts een summier impressionistische weergave geven en zeker niet het totale beeld van de instellingen weergeven.

ROC Scalda

Per 1 januari 2012 is ROC Scalda ontstaan uit een fusie tussen ROC Westerschelde en ROC Zeeland. De financiële positie van het kleinere ROC Westerschelde was goed, maar de financiële positie van het grotere ROC Zeeland was vooral als gevolg van de lage liquiditeit zorgwekkend. Omdat in dit stadium van de fusie niet zeker is of de fusie en de subsidie voor de fusie van OCW ROC Scalda uit de liquiditeitsproblemen houden, staat ROC Scalda onder aangepast financieel toezicht wegens verhoogd risico. Twee maal per jaar wordt de financiële positie met het bestuur van de instelling besproken. De inspectie ontvangt daarvoor ter voorbereiding onder meer de liquiditeitsprognose en de meerjarenbegroting. Aan de hand van de aangeleverde informatie en de bestuursgesprekken volgt de inspectie de voortgang.

ROC Leiden

Ondanks de hoge rentabiliteit staat dit ROC sinds juli van 2012 onder aangepast financieel toezicht wegens hoog risico. De reden hiervoor zijn de investeringen die het ROC heeft gedaan in twee vastgoedprojecten en de financiering daarvan, waardoor vooral de liquiditeit, maar ook de solvabiliteit onder druk staat. Het CvB werkt aan een verbeterplan dat onder meer onderbouwd wordt met liquiditeitsprognoses en een meerjarenbegroting.

ROC Zadkine

ROC Zadkine heeft over verschillende jaren een negatieve rentabiliteit gerealiseerd. In 2011 was die fors negatief, als gevolg van het wegvallen van baten en een te hoog kostenniveau. ROC Zadkine heeft een redelijke solvabiliteit en heeft een traject ingezet om in 2012 zijn vreemd vermogen te herfinancieren bij de schatkist. Onderdeel van de financiering is een langlopende lening met daaraan gekoppeld een renteswap waarmee de rente gedurende de looptijd van de betreffende lening is vastgezet en destijds het renterisico is weggenomen. Zadkine is voornemens om de lening over te zetten naar de Schatkist. Daarnaast heeft Zadkine een herstructureringsplan opgesteld met als belangrijkste onderdelen een sanering van de activiteiten en het verkleinen van de organisatie via een reorganisatie van zijn personeelsbestand en huisvesting.

¹⁵ De berekening van de kengetallen voor ROC Scalda hebben plaatsgevonden door de balans en resultatenrekening van ROC Zeeland en ROC Westerschelde op te tellen. Deze wijze van berekenen is niet de meest juiste en precieze, maar de kengetallen voor 2011 benaderen de kengetallen van de openingsbalans van ROC Scalda het dichtst.

ROC Landstede

Voor ROC Landstede geldt dat de liquiditeit onder de signaleringswaarde ligt en dat de solvabiliteit dicht tegen de signaleringwaarde zit. ROC Landstede heeft het afgelopen jaren forse investeringsuitgaven gepleegd, die gedeeltelijk met bestaande liquide middelen zijn betaald. Daarnaast heeft het ROC een substantiële leerlingengroei moeten voorfinancieren. Dit heeft geleid tot een krappe liquiditeit bij ROC Landstede en vormt daarmee een verhoogd financieel risico. Dit ROC staat onder aangepast financieel toezicht wegens verhoogd risico sinds oktober van 2012. De precieze afspraken in dit toezichtarrangement worden ten tijde van de totstandkoming van dit rapport gemaakt.

ROC Amarantis Onderwijsgroep

De jaarrekeninggegevens van deze gecombineerde VO – MBO instelling tonen de situatie per 31 december 2011. Inmiddels is besloten dat Amarantis zal de-fuseren. Per 1 augustus 2012 zijn de VO-activiteiten ondergebracht in twee nieuwe stichtingen, die vanaf dat moment geheel zelfstandig zijn. Per 1 januari 2013 wordt het MBO-deel gedefuseerd in 3 nieuwe ROCs die vanaf dat moment volledig zelfstandig zijn. Vanwege de financiële risico's van het defusieproces staat het huidige ROC Amarantis onder aangepast financieel toezicht wegens hoog risico. De drie mbo entiteiten die per 1 januari 2013 zelfstandig van start gaan, staan naar verwachting vanaf die datum onder aangepast financieel toezicht, vanwege de kwetsbare financiële uitgangspositie. Eind 2012 maakt de inspectie afspraken met de beoogde bestuurders, in het kader van het aangepast financieel toezicht.

3.4 Derivaten

Van de instellingen die onder aangepast financieel toezicht staan, hebben er drie derivaten. Dit zijn ook de drie besturen die onder aangepast financieel toezicht staan wegens een hoog financieel risico. Voor deze drie instellingen geldt dat de derivaten per 31 december 2011 een negatieve marktwaarde (die inmiddels zal zijn toegenomen) hebben, maar geen van de drie heeft een bijstortverplichting. De drie instellingen hebben derivaten gekocht om renterisico's te dekken. Voor één instelling geldt wel dat een lening met een daaraan gekoppeld rentederivaat mogelijk wordt afgelost, omdat zij gaat schatkistbankieren. Een andere onderwijsinstelling staat op het punt haar vermogen te herfinancieren, waarbij zij het risico loopt de negatieve marktwaarde te moeten afrekenen.

3.5 Financieel beheer

De huidige economische situatie en de demografische krimp hebben als gevolg dat er hogere eisen worden gesteld aan het financieel beheer. Een minder goed functionerend financieel beheer en inadequate sturing leiden nu immers sneller tot financiële problemen. Voor alle instellingen in aangepast financieel toezicht geldt dat de minder effectieve daadkracht van de financiële sturing in het verleden heeft geleid tot de financiële problemen van nu.

Voor de instellingen die onder aangepast financieel toezicht staan geldt wel dat er verschillen zijn in de kwaliteit van de opzet van het financieel beheer. Het komt ook voor dat het financieel beheer van een instelling van goede kwaliteit is, maar dat de uitvoering van de financiële beheersmaatregelen hapert. Een voorbeeld: een bestuur heeft tijdig vastgesteld dat het personeelsbestand te ruim is voor het verwachte aantal deelnemers, maar het lukt het bestuur niet om de (impopulaire) maatregelen te nemen die bij de beheersing van dit probleem horen. Een ander bestuur ziet tijdig dat het aantal deelnemers afneemt, neemt de maatregelen op gebied van personeel, maar is (om tal van redenen) niet in staat de huisvesting op tijd aan te passen.

3.6 Conclusies

Onderwijsinstellingen waar verhoogde of hoge financiële risico's zijn aangetroffen, staan onder aangepast financieel toezicht. Per oktober 2012 geldt dat voor vijf van de 65 instellingen. Bij drie instellingen is sprake van aangepast financieel toezicht wegens hoge risico's en bij twee instellingen is sprake van aangepast financieel toezicht wegens verhoogde risico's. Het aantal instellingen in aangepast financieel toezicht is sinds het voorjaar 2012 toegenomen van vier naar vijf instellingen. Het aantal instellingen dat (daarbinnen) wegens een hoog risico onder aangepast financieel toezicht is geplaatst, is toegenomen van één naar drie.

Als instellingen onder aangepast financieel toezicht staan wegens hoge financiële risico's, dan is dat vaak op verschillende terreinen tegelijk. Huisvesting, (her)financieringen en te veel personeel zijn de hoofdoorzaken van de financiële risico's. De conclusie is dat bij de vijf besturen in aangepast financieel toezicht de huisvesting in drie gevallen heeft bijgedragen aan de verhoogde financiële risico's. De kwaliteit van het financieel beheer viel weliswaar buiten de onderzoekopdracht, maar voor vrijwel alle instellingen in aangepast financieel toezicht geldt dat de minder effectieve financiële sturing in het verleden heeft geleid tot de financiële problemen van nu.

Bij één van de drie besturen vormt een open positie voor de in bezit zijnde derivaten één van de financiële risico's die tot aangepast financieel toezicht hebben geleid. Een andere instelling die onder aangepast financieel toezicht staat is voornemens een lening (waaraan een derivaat is gekoppeld) af te lossen, omdat zij gaat schatkistbankieren.

Bijlagen

Bijlage 1 - Overzicht BVE besturen in onderzoek financiële positie mbo 2011

Nummer bevoegd gezag	Naam onderwijsinstelling
-----------------------------	---------------------------------

aoc's	
31108	Stichting AOC Terra
31126	Stichting AOC Friesland
31137	Lentiz
31142	Stichting Helicon Opleidingen
40097	Stichting AOC De Groene Welle
40501	Stichting AOC Limburg
40673	Stichting AOC Clusius College
40687	AOC Groenhorst College (Aeres Groep)
40724	Edudelta Onderwijsgroep
40979	AOC Oost
41100	Stichting "Wellant"

Vakinstellingen	
31121	Stichting Grafisch Lyceum Utrecht
31127	STC-Group
34386	Stichting SOMA-College
40320	Vereniging voor Christelijk Voortgezet Onderwijs Berechja
40737	Stichting Hout & Meubileringscollege
41882	Sint Lucas-de Eindhovense school
41894	L I S
67107	Stichting Media Amsterdam
67237	Stichting Grafisch Lyceum Rotterdam
67991	Stichting Nimeto
68056	C I B A P
68095	Vereniging SVO Opleiding van de Vleessector

Nummer bevoegd gezag	Naam onderwijsinstelling
----------------------	--------------------------

roc's	
30932	ROC Friese Poort
31069	Koning Willem I College
31087	Stichting Onderwijsgroep Tilburg (ROC Midden Brabant)
31107	Stichting ROC West-Brabant (gedeeltelijk ook AOC)
31109	Christelijke ROC NO-Nederland (Alfa college)
31150	ROC Ter AA
31222	ROC Zadkine
40175	ROC Kop van Noord-Holland
40190	ROC Rivor
40287	ROC ASA (Amarantis)
40290	ROC Albeda College
40295	ROC Friesland College
40346	ROC Zeeuwsch-Vlaanderen (Westerschelde) (ROC Scalda)
40392	BVE Oost-Gelderland
40597	ROC Midden Nederland
40768	BVE Westelijk Zuid-Limburg (Leeuwenborgh)
40771	ROC Zuid-Holland-Zuid (Da Vinci College)
40800	Midwest Groep (ROC ID College)
40805	ROC Flevoland
40810	ROC Landstede (inclusief onderdeel AOC)
40833	ROC van Amsterdam
40838	ROC Noorderpoortcollege
40840	Stichting Arnhem Rijn IJssel College
40844	Deltion College
40852	ROC Nijmegen e.o.
40854	ROC Eindhoven
40855	ROC Leiden
40864	ROC Zaanstreek-Waterland (Regio College)
40867	ROC NOVA College
40870	ROC Zeeland (ROC Scalda)
40872	ROC Drenthe
40875	ROC Arcus College
40877	ROC N-Kennemerland W-Friesland
40878	ROC Gilde Opleidingen
41151	ROC AVENTUS
41171	Stichting ROC Mondriaan
41300	ROC Onderwijsgroep A12
41462	ROC van Twente
41599	De Rooi Pannen
41600	ROC de Leijgraaf
41769	ROC Hoornbeek College
41789	ROC Menso Alting

Bijlage 2 - Onderzoekverantwoording

De onderstaande onderzoekaankpak is voor dit onderzoek gebruikt:

In het reguliere financiële toezicht dat de inspectie risicogericht uitvoert, geldt normaliter dat alleen van onderwijsinstellingen die onder de signaleringswaarde van de financiële kengetallen liquiditeit, solvabiliteit en rentabiliteit zakken en voor onderwijsinstellingen waarvan signalen over de financiële continuïteit spelen, een analyse van de jaarrekening wordt uitgevoerd. In dit onderzoek is de financiële analyse voor **alle** onderwijsinstellingen die in de reikwijdte van het onderzoek zijn meegenomen uitgevoerd.

Doelgroep

Het onderzoek richtte zich op de bekostigde instellingen in het MBO. Dat betreft in totaal 65 instellingen. Zie bijlage 1 voor een overzicht van de in dit onderzoek betrokken instellingen. In totaal betreft het 11 AOC's, 42 ROC's en 12 vakinstellingen.

Vraagstelling

Voor dit onderzoek gold de volgende onderzoeksvraag:
Welke financiële risico's spelen er bij de MBO instellingen?

Gehanteerde werkwijze

De werkwijze zoals deze bij de financiële risicoanalyse van de primaire detectie in het financieel toezicht wordt gehanteerd, is tevens gebruikt voor dit onderzoek. Dat hield op hoofdlijnen het volgende in:

- Financiële analyse n.a.v. de jaarrekening 2011 vond plaats aan de hand van een analyse tool, die per instelling wordt gevuld (Onderzoekfase bureauonderzoek). Op de financiële analyse vond review plaats door een collega en vervolgens wordt deze waar nodig gecorrigeerd;
- Wanneer de conclusie van de financiële analyse is dat er geen aanwijzingen zijn voor verhoogde financiële risico's, wordt het dossier daarmee afgedaan. Er vindt geen afstemming plaats over de resultaten met de instelling.
- Wanneer de conclusie van de financiële analyse is dat er mogelijk sprake is van verhoogde financiële risico's, zullen deze worden samengevat in een memorandum, dat wordt voorgelegd aan de teamleider en de directeur van directie Rekenschap van de Inspectie. Vervolgens wordt aanvullende informatie opgevraagd bij het bestuur zoals bijvoorbeeld liquiditeitsprognoses, meerjarenbegrotingen, etc. om vast te stellen of er daadwerkelijk sprake is van verhoogde financiële risico's. (Onderzoekfase nadere financiële analyse).
- Indien er dan nog aanwijzingen zijn voor verhoogde financiële risico's, dan zal de analyse worden besproken met de instelling (Onderzoekfase bestuursgesprekken) en zal deze in aangepast financieel toezicht worden geplaatst (Onderzoekfase vastleggen toezichtarrangementen).

Onderzoekfase - bureauonderzoek

Onderwerpen in analyse

Voor elke instelling zullen we de op 1 juli 2012 te ontvangen jaarrekeningen van 2011 als basis gebruiken voor de analyse. Daarbij zal de analyse van de financiële positie de standaard analyse tool worden gebruikt die regulier bij de primaire detectie voor besturen met kengetallen onder de signaleringswaarde wordt gehanteerd. Deze analyse tool bevat in hoofdlijnen de volgende onderwerpen:

- Financiële kengetallen liquiditeit, solvabiliteit en rentabiliteit -> trendontwikkelingen, opvallende verschuivingen, etc.
- Analyse van balansposten en posten in de exploitatie;
- Stelselwijzigingen/ waarderingsgrondslagen/ wijze van afschrijven;
- Analyse van begroting (inclusief toelichting op begroting) en realisatie;

- Aanwezige kredietruimte;
- Consolidatie risico's;
- Analyse van jaarverslag/bestuursverslag;
- Ontwikkelingen deelnemersaantallen;
- Accountantsverklaring;
- Signalen (bijvoorbeeld van inspecteurs, OCW, media of instelling zelf);
- Verhouding personele lasten / totale lasten of rijksbijdrage.

De financiële analyse van de 65 instellingen die in dit onderzoek zijn betrokken, gaat verder dan de punten die hierboven genoemd zijn. De volgende onderwerpen zullen nader bekeken worden, waarbij steeds de vraag blijft of de onderwerpen een financieel risico bevatten.

- Beoordeling posten in de niet-uit-de-balans-bijkende-verplichtingen;
- Financiële risico's in derivaten (zie nadere uitleg hieronder);
- Risico's in huisvesting of bouwprojecten (zie nadere uitleg hieronder);
- Leningen en financieringsconstructies – inzicht in verhoudingen eigen vermogen versus vreemd vermogen.

Derivaten

De jaarrekeningen bevatten onvoldoende inzicht in het gebruik van derivaten. Daarom zullen we in de maand juni besturen vragen naar het gebruik van derivaten ultimo 1 januari 2012. Dit is een specifieke informatievraag die we het veld stellen voorafgaande aan het onderzoek. De vraag zal daarbij met opzet algemeen geformuleerd worden: Maakt uw instelling gebruik van financiële producten bijvoorbeeld om financiële risico's te ondervangen of financiering mogelijk te maken, die wij niet in uw jaarrekening 2011 kunnen teruglezen? Denk daarbij aan derivaten, zoals swaps, of sale – leaseback constructies bij huisvestingstrajecten.

Huisvesting

Investerings in huisvesting

Informatie over toekomstige investeringen in huisvesting en de daarbij horende financiële risico's zullen we op twee manier inwinnen. Door de specifieke vraag aan het bestuur te stellen (in de brief waarin besturen ook bevraagd worden over de derivaten) of er toekomstige investeringen zijn in huisvesting (zowel intenties als al vastgelegd in contracten) die niet in de jaarrekening 2011 zijn genoemd. Indien uit de jaarrekening blijkt dat er bij een bestuur huisvestingsplannen zijn voor een relatief hoog bedrag (afhankelijk van de bestuursgrootte) of het bestuur heeft zelf aangegeven dat dit aan de orde is, zullen we nadere informatie opvragen, zoals investeringsbegrotingen en informatie over de toekomstige wijze van financieren.

Waarderingsgrondslagen bij huisvesting

De wijze van waarden van materiële vaste activa, te weten gebouwen, heeft invloed op de financiële positie. Voor dit onderzoek zullen we voor alle 65 instellingen in ieder geval in kaart brengen welke waarderingsgrondslagen gehanteerd worden. De nadere vaktechnische invulling zal bij de werkinstructies worden meegenomen.

Onderzoekfase - nadere financiële analyse

Wanneer de analyse uit de jaarrekening en de informatie over derivaten en huisvestingsplannen een aanwijzing geven voor financiële risico's vormen we ons een uitgebreider beeld van de financiële positie en het financieel beheer door aanvullende informatie op te vragen, waarbij bijvoorbeeld liquiditeitsprognoses, meerjarenbegrotingen of investeringsplannen worden opgevraagd. Dit is een kwestie van maatwerk en afhankelijk van de mogelijke financiële risico's.

Een bijzonder aandachtspunt zijn de studentenramingen, waarop de personele schil voldoende flexibel op aangepast moet kunnen worden.

De bevindingen van deze analyse worden in een memorandum vastgelegd, dat met het bestuur wordt geverifieerd. Indien de conclusie van het memorandum is dat er wel verhoogde financiële risico's spelen, volgt er een bestuursgesprek.

Onderzoekfase – bestuursgesprekken

Wanneer de conclusie van de nadere financiële analyse is dat er sprake is van verhoogde financiële risico's, zullen de resultaten aan de hand van een conceptmemorandum met het bestuur worden besproken. In dat bestuursgesprek kan extra toelichting leiden tot aanvullende informatie, die de financiële risico's beperken. Dan wordt de financiële analyse vastgelegd in een memorandum, die met het bestuur wordt afgestemd.

Onderzoekfase – Vastleggen toezichtarrangementen

Indien er na de extra toelichting door het bestuur sprake blijft van verhoogde financiële risico's wordt het bestuur in aangepast financieel toezicht geplaatst. Dit wordt aan het bestuur bevestigd in een brief met als bijlage een memorandum van de financiële analyse.

Bijlage 3 - Vragenlijst

Inspectie van het Onderwijs
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

Vragenlijst Onderzoek financiële positie MBO 2012

Aanleiding vragenlijst

In de voorbereiding van het Algemeen Overleg van de Tweede Kamer over Amarantis (dd. 26 april 2012) heeft de Minister de toezegging gedaan dat de Inspectie een kritische beoordeling zal uitvoeren van het financiële cijferbeeld van alle publiek bekostigde onderwijsinstellingen in het MBO. De volgende thema's worden in dit onderzoek verkend: financiële kerngegevens, huisvesting, derivaten, leningen, financiering op basis van eigen of vreemd vermogen en personeelskosten. Het doel van het onderzoek is om de financiële risico's in het MBO in kaart te brengen.

Voor dit onderzoek geldt dat wij uw jaarrekening 2011 als uitgangspunt zullen gebruiken, welke voor 1 juli 2012 bij DUO wordt ingediend. De jaarrekening 2011 zal als belangrijke informatiebron voor het onderzoek gelden. Echter voor derivaten, financieringsconstructies en toekomstige investeringen in huisvesting hebben wij meer informatie van u nodig. Daarvoor dient deze vragenlijst.

Derivaten

Wij gaan ervan uit dat het bezit van derivaten in eerste instantie via het jaarverslag gemeld wordt. Omdat in het jaarverslag niet voor alle derivaten op het gewenste detailniveau vermeld staan, vragen wij u hierbij aanvullende informatie.

- 1.1 Is uw bestuur op dit moment in bezit van derivaten¹? Ja/Nee
- 1.2 Indien ja, wilt u dan per derivaat de volgende informatie aanleveren?
  - 1.2.1 Nummer: kenmerk of ID van het derivaat
  - 1.2.2 Nominaal bedrag: nominale waarde van het derivaat
  - 1.2.3 Looptijd: begindatum en einddatum looptijd
  - 1.2.4 Bank: Bij welke bank is het derivaat afgesloten
  - 1.2.5 Waarde per 31/12/2011: Wat was de marktwaarde van het derivaat op 31 december 2011?
  - 1.2.6 Gekoppeld aan lening: Aan welke lening is het derivaat gekoppeld?

Financiering

Wij zien bij verschillende instellingen financieringsconstructies die voornamelijk ten behoeve van de financiering voor huisvesting in het leven zijn geroepen. Het gaat dan bijvoorbeeld om sell-and-lease-back constructies. Wij willen graag van u weten of u dit soort financieringsconstructies heeft, die verder gaan de een eenvoudige hypothecaire lening.

- 2.1 Heeft uw bestuur voor de financiering gebruik gemaakt van financieringsconstructies anders dan Eigen vermogen, hypothecaire lening of een onderhandse lening²? Ja/Nee

¹ Derivaat: is een beleggingsinstrument waarvan de waarde afgeleid wordt van een onderliggende waarde. Voorbeelden van derivaten zijn futures, forwards, swaps en opties. De onderliggende waarde kan bij een optie bijvoorbeeld een aandeel of een obligatie zijn en bij een swap bijvoorbeeld de stand van de rente of de wisselkoers van een munt.

² Denk hierbij bijvoorbeeld aan een sell-and-lease-back constructie.

2.2 Indien ja: Kunt u kort aangeven wat voor soort financiering het betreft en welk doel de financiering dient?

Toekomstige investeringen in huisvesting

3.1 Heeft uw bestuur vanaf 1 januari 2012 investeringen gedaan in huisvesting? Ja/nee

3.2 Indien ja: kunt u per investering aangeven:

- 3.2.1 Doel van de investering
- 3.2.2 Wijze van financiering
- 3.2.3 Hoogte van bedrag van investering
- 3.2.4 Looptijd van de afschrijving van de investering

3.3 Is uw bestuur contracten aangegaan voor de investeringen in huisvesting die in de toekomst liggen? Ja/Nee

3.4 Indien Ja: kunt u per investering aangeven:

- 3.4.1 Doel van de investering
- 3.4.2 Wijze van financiering³
- 3.4.3 Hoogte van bedrag van investering
- 3.4.4 Looptijd van de afschrijving van de investering

3.5 Is uw bestuur voornemens om investeringen in huisvesting te doen, die in de voorgaande vragen nog niet zijn genoemd (omdat ze nog in de verkennende fase zitten)? Ja/Nee

3.6 Indien ja: kunt u aangeven per investering:

- 3.6.1 Doel van de investering
- 3.6.2 Vermoedelijke wijze van financiering
- 3.6.3 Geschatte hoogte van bedrag van investering
- 3.6.4 Looptijd van de afschrijving van de investering

---

³ Bijvoorbeeld looptijd, rentevoet en onderpand.

Bijlage 4 – Definities

Actuele waarde: zijnde: (1) de vervangingswaarde op het moment van de herwaardering, verminderd met cumulatieve afschrijvingen; (2) bedrijfswaarde, indien deze lager is dan de vervangingswaarde; (3) opbrengstwaarde, indien is besloten het actief te verkopen.

AOC: Agrarisch Opleidingscentrum.

BVE: Beroepsonderwijs en volwasseneneducatie.

Derivaat: een afgeleid financieel instrument, dat wil zeggen een financieel contract, waarvan de waarde wordt afgeleid van een onderliggende waarde. Voorbeelden zijn renteswaps, swaptions en rentecaps.

Cap: Dit is een instrument waarmee het renteniveau niet op een vaste waarde begrensd wordt, maar op een plafond kan worden begrensd. De instelling heeft een langlopende lening met een variabele (Euribor) rente, en wil het risico afdekken dat die variabele rente boven een bepaalde grens uitstijgt. Zij koopt een cap, wat een serie van callopties is op die Euribor rente, en zij krijgt het meerdere uitgekeerd als de Euribor rente uitstijgt boven het afgesproken niveau. De rentekosten worden nooit hoger dan het cap-niveau. De instelling betaalt daar een optiepremie voor.

DUO: Dienst Uitvoering Onderwijs, uitvoeringsorganisatie van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.

EL&I: Ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie.

Historische waarde: verkrijgingprijs dan wel vervaardigingsprijs (kostprijs verminderd met cumulatieve afschrijvingen en cumulatieve bijzondere waardeverminderingverliezen).

Impairment: toets op de (bijzondere) waardevermindering om vast te stellen dat de waarde in de financiële administratie nog steeds een getrouw beeld geeft van de werkelijkheid.

Liquiditeit: vlottende activa gedeeld door de kortlopende schulden.

mbo: middelbaar beroepsonderwijs.

margin call: de in een derivaten contract vastgelegde extra zekerheden die de verstrekker onder bepaalde voorwaarden kan opeisen.

OCW: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.

OKF: Omkering Kapitaaldienst Financiering, decentralisatie huisvesting waarbij het economisch claimrecht wordt overgedragen aan de school.

Renteswap: de variabele (veelal) Euribor rente wordt geruild (vastgezet) voor een vast rentepercentage, waardoor de onderwijsinstelling niet meer onderhevig is aan de gevolgen van fluctuaties van de marktrente.

Rentecap: vooraf wordt een eenmalige premie betaald. Er wordt bij een rentecap niet meer betaald dan een vooraf overeengekomen maximum rentepercentage. Indien de marktrente onder het maximum rentepercentage ligt, dan profiteert de instelling van het lagere rentepercentage.

Rentabiliteit: resultaat van de onderwijsinstelling gedeeld door de som van de totale baten inclusief rentebaten (x 100%).

RJ: Richtlijnen voor de Jaarverslaggeving.

ROC: Regionaal Opleidingencentrum.

Solvabiliteit: som van het eigen vermogen en de voorzieningen gedeeld door het totale vermogen.

Swaption: Dit is een optie op een swap. Als de instelling een swaption koopt is zij vrij om te kiezen of zij in de toekomst (gedurende de optie periode) de swap aangaat. Daar dient zij een premie voor te betalen. Als de rente lager is zal de (payers) swaption niet worden uitgevoerd, en kan tegen een lagere vaste rente een swap worden aangegaan.

Vakinstelling:

Scholen die onderwijs bieden voor één of meer geschoolde of halfgeschoolde ambachten of beroepen.

Bijlage 5 – Financieel toezicht in Toezichtskader BVE 2012

Uitgangspunten

De uitgangspunten voor ons toezicht in 2012 zijn activerend, risicogericht en proportioneel.

Activerend

De instellingen zijn zelf verantwoordelijk voor de kwaliteit van hun onderwijs, examinering en bedrijfsvoering. Wij activeren en stimuleren de instellingen om deze verantwoordelijkheid waar te maken. Het gaat namelijk niet in eerste instantie om ons toezicht; wij willen bereiken dat de instelling vooral zelf risico's en tekorten in beeld heeft.

Risicogericht

Om het toezicht daar waar dat kan te beperken, is vanaf 2012 het risicogericht toezicht aangescherpt. Dit houdt in dat wij bij instellingen die voldoende presteren en eventuele tekortkomingen onder controle hebben nog maar eens in de drie jaar op bezoek komen. Door middel van risicomonitoring houden wij jaarlijks op afstand de vinger aan de pols.

Proportioneel

Proportioneel toezicht belooft instellingen die hun kwaliteit en hun kwaliteitsborging op orde hebben. Dit levert een positieve prikkel op: indien wij minder risico constateren en de kwaliteitsborging is op orde, dan leidt dit tot minder toezicht.

Werkwijze

In onze werkwijze maken wij onderscheid tussen eerste orde toezicht (w.o. toezicht op de financiële continuïteit) en tweede orde toezicht. Het eerste orde toezicht richt zich op een jaarlijkse risicomonitoring voor alle instellingen. Het tweede orde toezicht geldt voor instellingen waar wij risico's zien en/of waar de kwaliteitsborging onvoldoende is. Het kan bijvoorbeeld bestaan uit een kwaliteitsonderzoek bij opleidingen, een onderzoek naar kwaliteitsverbetering of uit aangepast financieel toezicht.

Eerste orde toezicht

In het eerste orde toezicht volgt de inspectie voor alle instellingen jaarlijks op afstand mogelijke risico's op onder meer financiële continuïteit, doelmatigheid en rechtmatigheid. Het doel van het toezicht op financiële continuïteit is te bewaken dat instellingen beschikken over een gezonde financiële positie en een goede financiële beheers. Dit vormt een waarborg voor de toegankelijkheid en voor de kwaliteit van het onderwijs. De detectie van deze mogelijke risico's gebeurt aan de hand van de verantwoording in het jaarverslag, jaarrekening inclusief de controleverklaring van de instellingsaccountant en de reviews, de BRON gegevens, de JOB-monitor en binnengekomen signalen. Op basis van gegevens uit de jaarrekening berekent de inspectie drie financiële kengetallen door DUO: de solvabiliteit, liquiditeit en rentabiliteit. In tabel 8 zijn het doel, de berekening en de signalering van de financiële kengetallen opgenomen:

Tabel 8: kengetallen, berekening en signaleringswaarde

Kengetal	Doel	Berekening	Signalering
Solvabiliteit 2 ¹⁶	Inzicht in de mate waarin instellingen op langere termijn aan hun verplichtingen voldoen.	Eigen vermogen en voorzieningen / Totaal passiva	Waarde ≤ 0,2
Liquiditeit	Inzicht in de mate waarin instellingen op kortere termijn (< 1 jaar) aan hun	Vlottende activa / Vlottende passiva	Waarde ≤ 0,5

¹⁶ In het financieel toezicht wordt solvabiliteit 2 (inclusief voorzieningen) en niet solvabiliteit 1 (exclusief voorzieningen) conform de suggesties van de Commissie Vermogensbeheer Onderwijsinstellingen 2009.

	verplichtingen kunnen voldoen.		
Rentabiliteit	Inzicht in de mate waarin baten en lasten elkaar in evenwicht houden.	Resultaat gewone bedrijfsvoering / Totale baten uit gewone bedrijfsvoering.	Meerjarig < 0

Indien de kengetallen onder de signaleringswaarden liggen kan er in combinatie met trendgegevens, sprake zijn van financiële risico's. Van de instellingen met risico's in de financiële kengetallen worden de jaarrekening en het jaarverslag nader geanalyseerd. Naast de toelichting bij de jaarrekening kijkt de inspectie bijvoorbeeld naar gegevens over interne beheersing en de opgenomen begroting van het volgende jaar. Wanneer op basis van de financiële kengetallen, de jaarrekening en het jaarverslag geen financiële risico's worden geconstateerd, is er bij de instelling sprake van basistoezicht voor wat betreft de financiële situatie. Alleen als hier vermoedens uit naar voren komen van ernstige, nieuwe tekortkomingen die niet eerder gezien zijn, treedt de inspectie in contact met de instelling.

Tweede orde toezicht

De inspectie kan overgaan tot het tweede orde toezicht als dat noodzakelijk is op grond van de jaarlijkse risicomonitoring. Ook kunnen tussentijdse ernstige signalen aanleiding zijn voor tweede orde toezicht. Dit toezicht bestaat uit een kwaliteitsonderzoek bij opleidingen en zonodig uit aangepast financieel toezicht.

Als onze analyse van de jaarrekening een aanwijzing geeft voor risico's op het gebied van de financiële continuïteit, dan vragen wij bij de instelling aanvullende informatie op. Zonodig bespreken wij de financiële risico's met het bestuur. Zo krijgen wij inzage in de actuele financiële positie van de instelling, en in de oorzaken en de beheersing van de risico's. Wij bepalen de ernst van de financiële situatie aan de hand van twee aspecten:

- de mate waarin de instelling in staat is aan haar financiële verplichtingen te voldoen (de financiële positie) en
- de mate waarin de instelling inzicht heeft in de financiële situatie en in staat is om bij te sturen (de financiële beheer).

De financiële positie wordt beoordeeld op basis van drie financiële kengetallen (solvabiliteit, liquiditeit en rentabiliteit) en de kwaliteit van de jaarrekening. De financiële beheersing wordt beoordeeld op basis van de meerjaren- en jaarbegroting en de kwaliteit van het financieel beheer. Daarbij kunnen wij gesprekken voeren met het bestuur, medewerkers en lde raad van toezicht van de instelling. Naast continuïteit onderzoeken wij in het financieel toezicht ook de doelmatigheid en rechtmatigheid.

Indien er sprake is van een financieel risico, intensificeert de inspectie het financieel toezicht. De instelling komt dan in een aangepaste toezichtvorm terecht. De aangepaste toezichtvormen zijn als volgt:

Tabel 9: Vormen van toezicht

Toezichtvorm	Vervolgtoezicht
Aangepast toezicht vanwege verhoogd financieel risico (geïntensiveerd financieel toezicht).	De inspectie legt vast welke maatregelen de instelling treft voor de verbetering van de financiële positie of de financiële beheersing, en volgt de ontwikkelingen van de instelling. De inspectie legt vast op welke manier en op welk moment de instelling informatie verstrekt aan de inspectie.
Aangepast toezicht vanwege hoog financieel risico (intensief financieel toezicht).	De inspectie spreekt met de instelling af welke maatregelen de instelling treft om de financiële positie en de financiële beheersing te verbeteren. De inspectie volgt de ontwikkelingen van de instelling en legt vast op welke manier en op welk moment de instelling informatie verstrekt.

Rapporten en publicaties

Wettelijke bepalingen verplichten ons de uitkomsten van onze onderzoeken vast te leggen in openbare rapporten en in publicaties op internet. Wij plaatsen in beginsel alle inspectierapporten op onze site. Deze brede toegankelijkheid is nodig omdat direct belanghebbenden, maar ook het brede publiek en de politiek, van de inspectie verwachten dat zij zonodig zichtbaar optreedt en effectief ingrijpt. De instellingen mogen

op hun beurt van ons verwachten dat wij zorgvuldige procedures voor hoor en wederhoor hanteren. Na een onderzoek naar de financiële doelmatigheid en/of rechtmatigheid legt de inspectie haar bevindingen in een afzonderlijk conceptrapport voor aan de instelling. Na reactie van de instelling stelt de inspectie het rapport vast conform de procedures van de Wet op het onderwijstoezicht (WOT) en publiceert dit op de website van de inspectie.

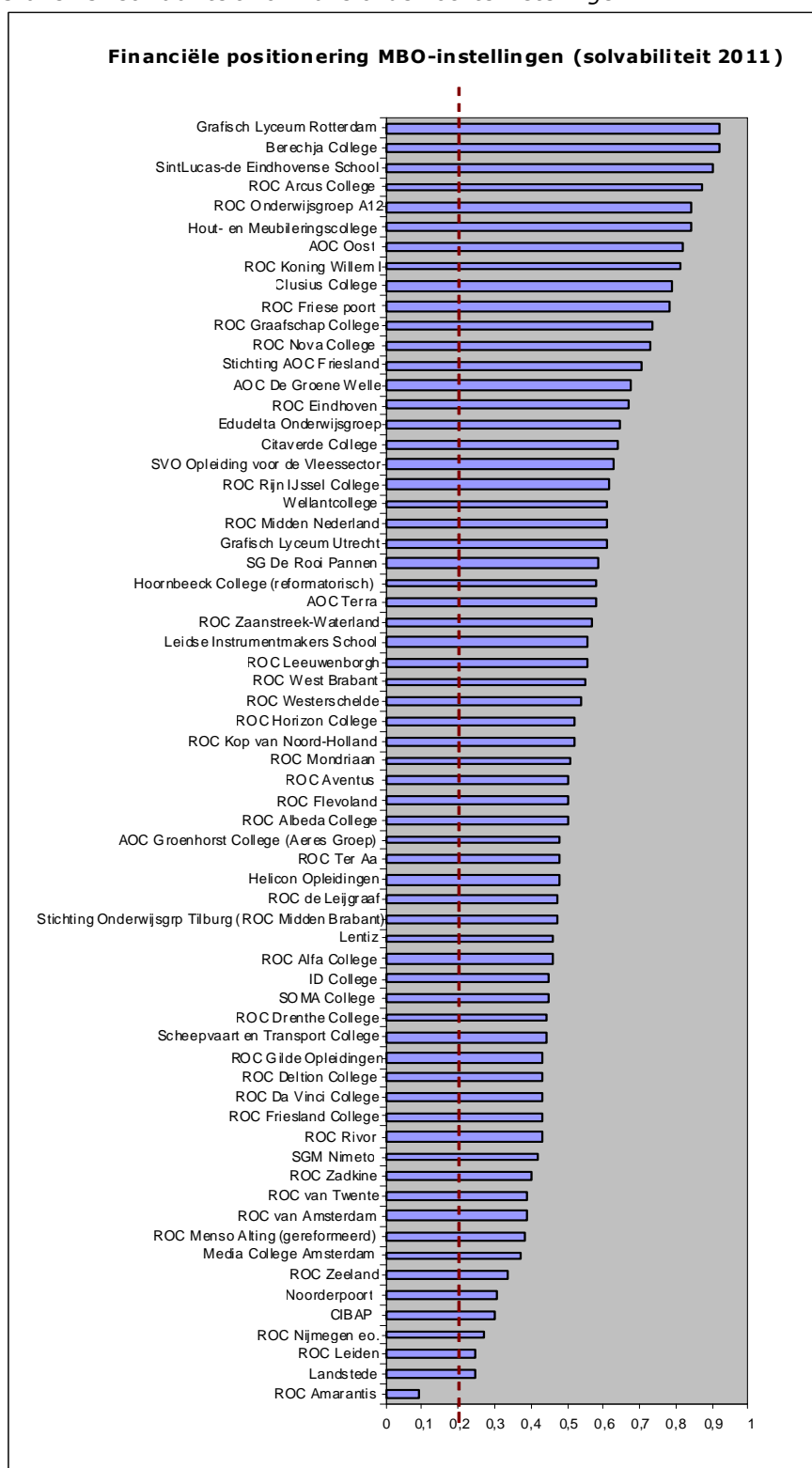

Bijlage 6 – Detail informatie omtrent kengetallen

Bijlage 6 bevat grafieken en tabellen die meer inzichten geven in de financiële kengetallen. De grafieken en tabellen zijn gesorteerd op kengetal.

Solvabiliteit 2

Grafiek 3: solvabiliteit 2011 alle onderzochte instellingen

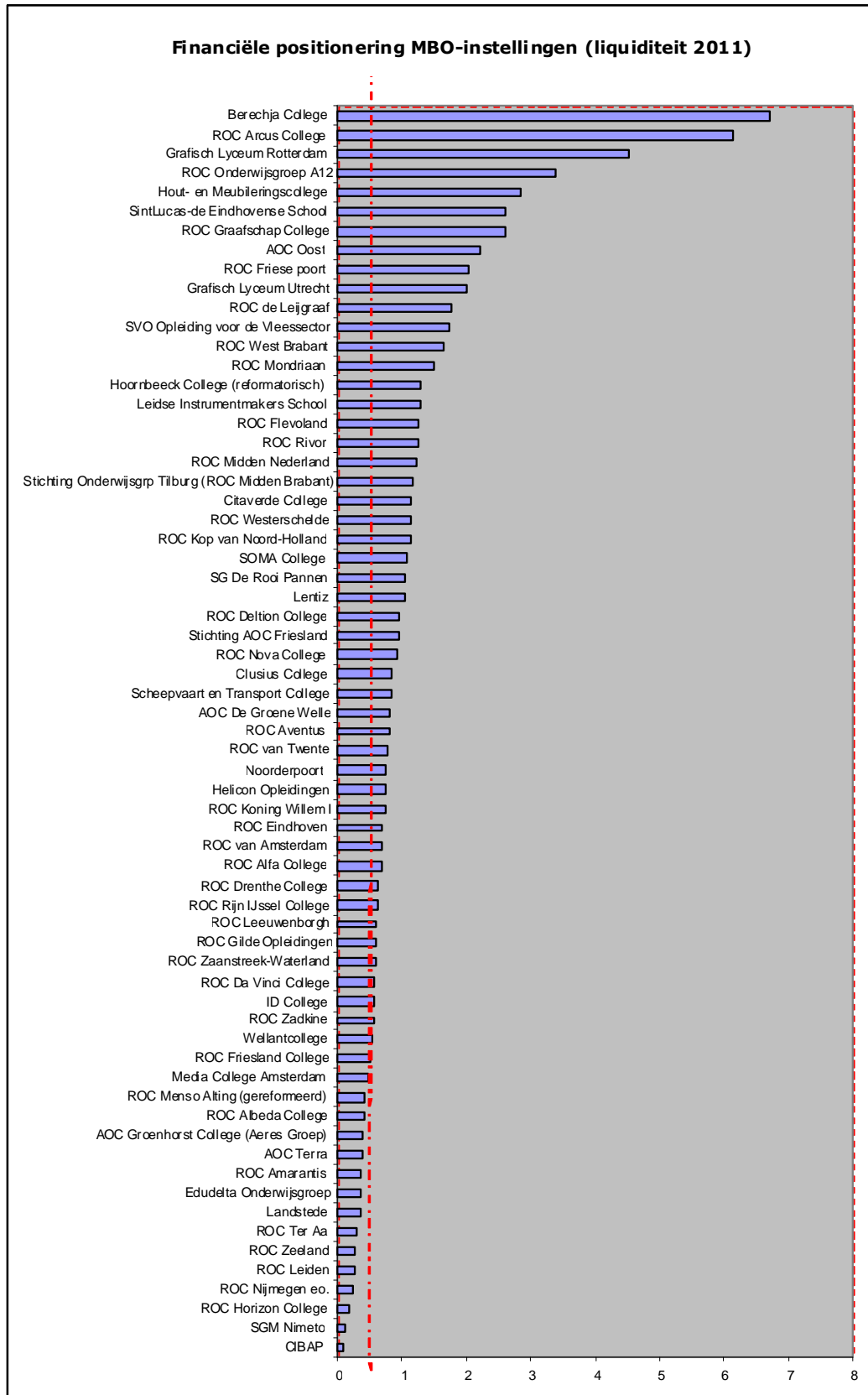

Tabel 10: Gewogen gemiddelde kengetal solvabiliteit 2007 t/m 2011 mbo-sector

Totale baten x € 1 mln	Gewogen gemiddelde solvabiliteit gehele mbo-sector				
	2007	2008	2009	2010	2011
Minder dan € 30	0,63	0,63	0,62	0,59	0,61
Tussen € 30 en € 60	0,59	0,57	0,60	0,61	0,66
Tussen € 60 en € 90	0,55	0,51	0,49	0,49	0,50
Meer dan € 90	0,55	0,51	0,51	0,50	0,47
Totaal gemiddeld	0,56	0,53	0,52	0,52	0,51

Liquiditeit

Grafiek 4: liquiditeit 2011 alle onderzochte instellingen

Tabel 11: Instellingen 2011 met kengetal liquiditeit onder signaleringswaarde (< 0,5)

Totale baten x € 1 mln	Aantal instellingen	Indeling naar soort onderwijsinstelling		
		ROC	AOC	Vakinstelling
Minder dan € 30	5	1	1	3
Tussen € 30 en € 60	2	1	1	-
Tussen € 60 en € 90	4	4	-	-
Meer dan € 90	4	3	1	-
Totaal	15	9	3	3

Tabel 12: Gewogen gemiddelde kengetal liquiditeit 2007 t/m 2011 gehele mbo-sector

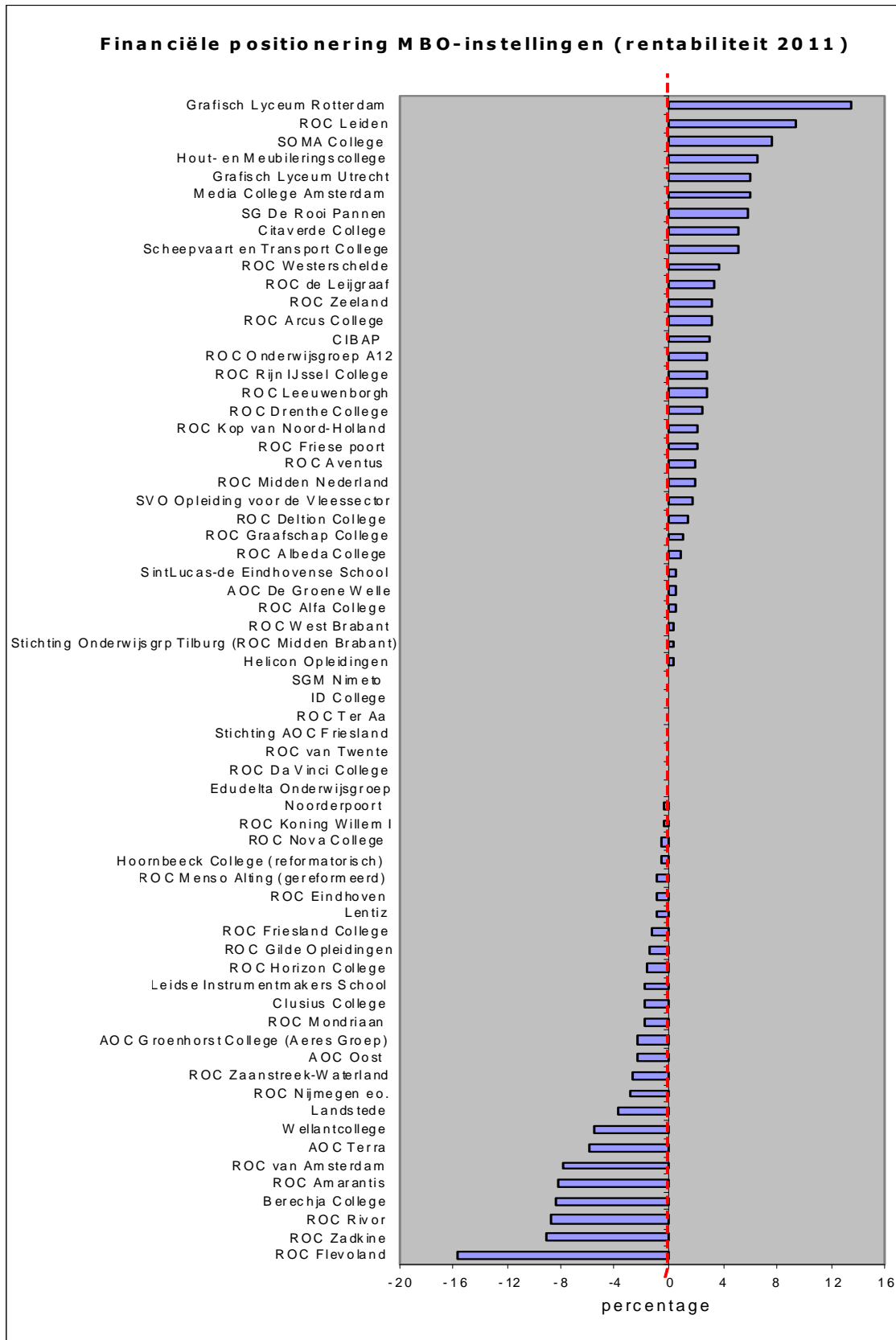
Totale baten x € 1 mln	Gewogen gemiddelde liquiditeit gehele mbo-sector				
	2007	2008	2009	2010	2011
Minder dan € 30	1,23	1,22	1,09	1,03	1,16
Tussen € 30 en € 60	1,51	1,58	1,48	1,40	1,38
Tussen € 60 en € 90	0,70	0,67	0,78	0,73	0,87
Meer dan € 90	0,93	0,77	0,77	0,79	0,78
Totaal gemiddeld	0,97	0,90	0,88	0,86	0,88

Rentabiliteit

Tabel 13: Instellingen 2011 met kengetal rentabiliteit onder signaleringswaarde (minimaal 3 achtereenvolgende jaren resultaat onder 0)

Totale baten x € 1 mln	Aantal instellingen	Indeling naar soort onderwijsinstelling		
		ROC	AOC	Vakinstelling
Minder dan € 30	2	2	-	-
Tussen € 30 en € 60	-	-	-	-
Tussen € 60 en € 90	4	4	-	-
Meer dan € 90	3	2	1	-
Totaal	9	8	1	-

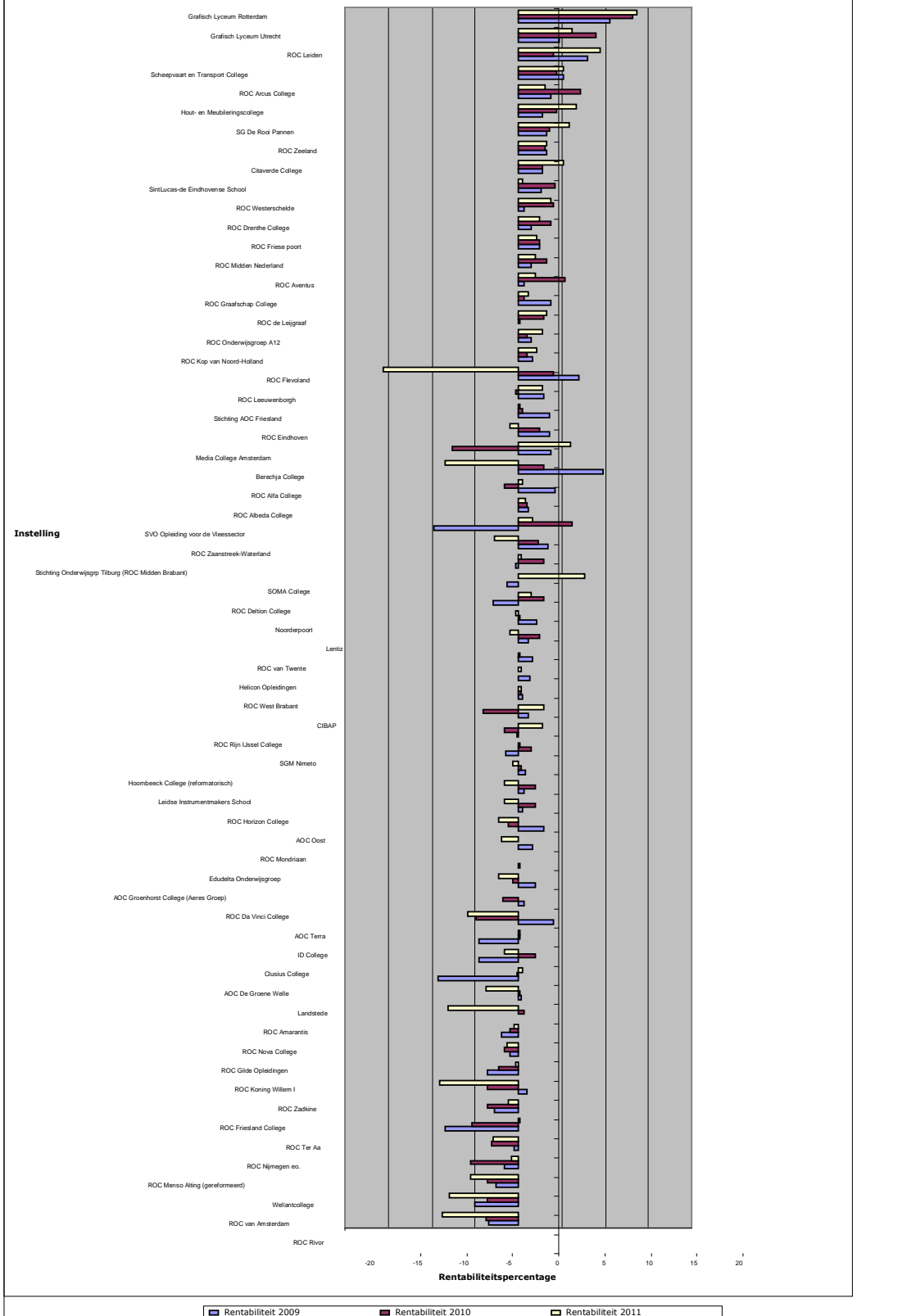
Grafiek 5: rentabiliteit 2011 alle onderzochte instellingen

Grafiek 6 Ontwikkeling van de rentabiliteit van mbo instellingen

Ontwikkeling van de rentabiliteit van MBO instellingen

Tabel 14: Gewogen gemiddelde kengetal rentabiliteit 2011 mbo-sector

Totale baten x € 1 mln	Aantal instellingen	Gewogen gemiddelde rentabiliteit 2011		
		ROC	AOC	Vakinstelling
Minder dan € 30	17	-0,69	0,32	0,03
Tussen € 30 en € 60	11	-2,93	-1,56	0,14
Tussen € 60 en € 90	19	1,32	0,28	4,98
Meer dan € 90	18	-2,10	-3,93	-
Totaal	65	-1,02	-2,02	5,18

Tabel 15: Gewogen gemiddelde kengetal rentabiliteit 2007 t/m 2011 gehele mbo-sector

Totale baten x € 1 mln	Gewogen gemiddelde rentabiliteit gehele mbo-sector				
	2007	2008	2009	2010	2011
Minder dan € 30	1,41	0,56	-0,62	0,32	1,46
Tussen € 30 en € 60	4,12	2,61	3,06	2,07	-1,16
Tussen € 60 en € 90	-0,03	-1,53	0,80	0,18	1,32
Meer dan € 90	-1,22	-1,37	0,13	0,22	-2,10
Totaal gemiddeld	0,20	-0,60	0,62	0,45	-0,84

Bijlage 7 – Balans en Resultatenrekening 2007- 2011 van de sector mbo

Tabel 16: Samenvatting vermogenszijde balans 2011 gehele mbo-sector

Balanspost	Totaal per 31 december 2011		Indeling naar soort onderwijsinstelling					
			ROC		AOC		Vakinstellingen	
	in €	%	in €	%	in €	%	in €	%
Eigen vermogen	2.247.389.754	45	1.719.579.781	43	351.706.133	55	176.103.840	60
Voorzieningen	266.812.098	5	224.232.948	6	35.256.339	5	7.322.811	3
Langlopende schulden	1.259.250.039	25	1.093.253.771	26	101.661.682	16	64.334.586	22
Kortlopende schulden	1.196.859.984	25	998.510.543	25	153.530.034	24	44.819.407	15
Balanstotaal	4.970.311.875	100	4.035.577.043	100	642.154.188	100	292.580.644	100

Gecumuleerde balans sector BVE (exclusief Kenniscentra) 2007/2011
(in miljoenen euro's)

	2007	%	2008	%	2009	%	2010	%	2011	%
Vaste Activa										
Immateriële vaste activa	0,6	0,0%	1,6	0,0%	2,4	0,0%	3,7	0,1%	9,4	0,2%
Materiële vaste activa	3.346,6	75,8%	3.593,5	77,3%	3.753,4	78,0%	3.776,9	76,6%	3.809,6	76,6%
Financiële vaste activa	60,0	1,4%	75,5	1,6%	84,9	1,8%	87,4	1,8%	94,6	1,9%
Totaal vaste activa	3.407,2	77,2%	3.670,6	79,0%	3.840,7	79,8%	3.868,0	78,4%	3.913,6	78,7%
Voorraden	5,9	0,1%	5,0	0,1%	4,5	0,1%	5,1	0,1%	3,7	0,1%
Vorderingen	359,1	8,1%	346,4	7,5%	366,5	7,6%	383,6	7,8%	358,4	7,2%
Effecten	7,4	0,2%	7,6	0,2%	7,5	0,2%	13,1	0,3%	21,8	0,4%
Liquide middelen	632,8	14,3%	619,3	13,3%	593,5	12,3%	661,3	13,4%	672,8	13,5%
Totaal vlottende activa	1.005,1	22,8%	978,4	21,0%	972,0	20,2%	1.063,1	21,6%	1.056,7	21,3%
TOTAAL ACTIVA	4.412,4	100,0%	4.648,9	100,0%	4.812,7	100,0%	4.931,1	100,0%	4.970,3	100,0%
Passiva										
Eigen vermogen	2.075,7	47,0%	1.826,9	39,3%	1.905,0	39,6%	2.293,1	46,5%	2.247,4	45,2%
Voorzieningen	400,3	9,1%	635,4	13,7%	614,8	12,8%	253,3	5,1%	266,8	5,4%
Langlopende schulden	903,4	20,5%	1.099,5	23,7%	1.183,4	24,6%	1.144,4	23,2%	1.259,2	25,3%
Kortlopende schulden	1.033,0	23,4%	1.087,2	23,4%	1.109,5	23,1%	1.240,4	25,2%	1.196,8	24,1%
TOTAAL PASSIVA	4.412,4	100,0%	4.648,9	100,0%	4.812,7	100,0%	4.931,1	100,0%	4.970,2	100,0%

Gecumuleerde staat van baten en lasten sector BVE
(exclusief Kenniscentra) 2007/2011
(in miljoenen euro's)

	2007	in %	2008	in %	2009	in %	2010	in %	2011	in %
Baten										
Rijkbijdragen	3.526,2	81,1%	3.660,5	80,9%	3.863,4	81,0%	3.969,5	81,5%	4.010,1	83,3%
Overige overheidsbijdragen en -subsidies	291,4	6,7%	267,3	5,9%	300,7	6,3%	261,6	5,4%	201,0	4,2%
College-, cursus-, les- en examengelden	6,0	0,1%	49,7	1,1%	56,4	1,2%	62,8	1,3%	62,7	1,3%
Baten in opdracht van derden	220,4	5,1%	241,0	5,3%	263,6	5,5%	288,9	5,9%	269,8	5,6%
Overigen baten	304,7	7,0%	305,5	6,8%	284,6	6,0%	290,4	6,0%	271,0	5,6%
TOTAAL BATEN	4.348,6	100,0%	4.524,0	100,0%	4.768,6	100,0%	4.873,2	100,0%	4.814,6	100,0%
Lasten										
Personeelslasten	3.101,3	71,7%	3.272,6	72,2%	3.407,3	72,4%	3.468,6	72,1%	3.462,8	72,0%
Afschrijvingen	243,5	5,6%	269,3	5,9%	281,3	6,0%	295,6	6,1%	331,6	6,9%
Huisvestingslasten	321,2	7,4%	324,5	7,2%	354,3	7,5%	352,2	7,3%	355,1	7,4%
Overige lasten	659,2	15,2%	666,4	14,7%	660,8	14,0%	694,2	14,4%	660,3	13,7%
TOTAAL LASTEN	4.325,2	100,0%	4.532,8	100,0%	4.703,6	100,0%	4.810,6	100,0%	4.809,8	100,0%
Saldo Baten en Lasten	23,4		-8,8		65,0		62,6		4,7	
Gerealiseerde herwaardering	0,0		0,0		2,9		3,3		3,4	
Financiële baten en lasten	-14,3		-19,8		-37,9		-43,9		-49,1	
Belastingen	0,0		0,1		-1,6		-0,5		0,1	
Resultaat deelnemingen	0,0		1,1		0,9		0,1		0,8	
Aandeel derden in resultaat	0,0		0,2		0,1		0,4		0,0	
Buitengewoon resultaat	13,2		1,7		7,0		-0,1		-1,6	
TOTAAL RESULTAAT	22,3		-25,5		36,4		22,0		-41,6	

Gecumuleerde balans roc's 2007/2011
(in miljoenen euro's)

	2007	%	2008	%	2009	%	2010	%	2011	%
Vaste Activa										
Immateriële vaste activa	0,5	0,0%	1,5	0,0%	2,0	0,1%	3,5	0,1%	8,2	0,2%
Materiële vaste activa	2.750,3	76,9%	2.994,4	78,7%	3.098,9	79,4%	3.092,3	77,3%	3.093,8	76,7%
Financiële vaste activa	35,0	1,0%	48,5	1,3%	50,9	1,3%	51,7	1,3%	60,4	1,5%
<i>Totaal vaste activa</i>	<i>2.785,8</i>	<i>77,9%</i>	<i>3.044,4</i>	<i>80,0%</i>	<i>3.151,7</i>	<i>80,8%</i>	<i>3.147,5</i>	<i>78,6%</i>	<i>3.162,4</i>	<i>78,4%</i>
Voorraden	3,8	0,1%	3,5	0,1%	2,3	0,1%	2,2	0,1%	1,9	0,0%
Vorderingen	314,2	8,8%	302,4	7,9%	314,6	8,1%	337,5	8,4%	315,1	7,8%
Effecten	6,9	0,2%	6,7	0,2%	7,5	0,2%	7,7	0,2%	7,0	0,2%
Liquide middelen	464,8	13,0%	449,2	11,8%	424,9	10,9%	507,2	12,7%	549,2	13,6%
<i>Totaal vlottende activa</i>	<i>789,7</i>	<i>22,1%</i>	<i>761,9</i>	<i>20,0%</i>	<i>749,3</i>	<i>19,2%</i>	<i>854,5</i>	<i>21,4%</i>	<i>873,2</i>	<i>21,6%</i>
TOTAAL ACTIVA	3.575,5	100,0%	3.806,2	100,0%	3.901,1	100,0%	4.002,0	100,0%	4.035,6	100,0%
Passiva										
Eigen vermogen	1.611,4	45,1%	1.394,7	36,6%	1.431,9	36,7%	1.765,3	44,1%	1.719,5	42,6%
Voorzieningen	346,2	9,7%	551,8	14,5%	524,9	13,5%	216,5	5,4%	224,3	5,6%
Langlopende schulden	767,1	21,5%	947,7	24,9%	1.026,5	26,3%	989,7	24,7%	1.093,3	27,1%
Kortlopende schulden	850,8	23,8%	912,0	24,0%	917,8	23,5%	1.030,6	25,8%	998,5	24,7%
TOTAAL PASSIVA	3.575,5	100,0%	3.806,2	100,0%	3.901,1	100,0%	4.002,0	100,0%	4.035,6	100,0%

Gecumuleerde staat van baten en lasten roc's 2007/2011
(in miljoenen euro's)

	2007	in %	2008	in %	2009	in %	2010	in %	2011	in %
Baten										
Rijkbijdragen	2.938,7	80,6%	3.037,4	80,5%	3.194,8	80,5%	3.284,4	81,2%	3.311,1	83,5%
Overige overheidsbijdragen en -subsidies	288,2	7,9%	264,7	7,0%	298,5	7,5%	259,1	6,4%	197,0	5,0%
College-, cursus-, les- en examengelden	3,1	0,1%	41,1	1,1%	46,9	1,2%	54,2	1,3%	53,7	1,4%
Baten in opdracht van derden	177,0	4,9%	192,1	5,1%	210,5	5,3%	222,7	5,5%	191,8	4,8%
Overigen baten	238,4	6,5%	237,1	6,3%	219,3	5,5%	222,0	5,5%	209,6	5,3%
TOTAAL BATEN	3.645,4	100,0%	3.772,4	100,0%	3.970,1	100,0%	4.042,4	100,0%	3.963,1	100,0%
Lasten										
Personeelslasten	2.631,0	72,3%	2.759,6	72,8%	2.857,4	72,9%	2.898,5	72,7%	2.871,8	72,5%
Afschrijvingen	200,9	5,5%	222,7	5,9%	235,4	6,0%	246,3	6,2%	278,2	7,0%
Huisvestingslasten	270,8	7,4%	272,7	7,2%	296,9	7,6%	291,4	7,3%	294,7	7,4%
Overige lasten	534,0	14,7%	537,2	14,2%	527,5	13,5%	552,7	13,9%	518,6	13,1%
TOTAAL LASTEN	3.636,8	100,0%	3.792,3	100,0%	3.917,2	100,0%	3.989,0	100,0%	3.963,2	100,0%
Saldo Baten en Lasten	8,5		-19,9		52,9		53,4		-0,1	
Gerealiseerde herwaardering	0,0		0,0		2,7		2,9		3,2	
Financiële baten en lasten	-14,0		-19,0		-34,9		-39,5		-44,0	
Belastingen	0,0		0,0		-1,6		-0,7		0,1	
Resultaat deelnemingen	0,0		1,2		0,9		0,1		0,7	
Aandeel derden in resultaat	0,0		0,0		0,0		-0,1		-0,1	
Buitengewoon resultaat	9,3		1,7		7,0		0,0		-1,8	
TOTAAL RESULTAAT	3,8		-36,0		27,0		16,1		-41,9	

Gecumuleerde balans Vakinstellingen 2007/2011
(in miljoenen euro's)

	2007	%	2008	%	2009	%	2010	%	2011	%
Vaste Activa										
Immateriële vaste activa	0,1	0,0%	0,1	0,0%	0,4	0,1%	0,2	0,1%	0,7	0,2%
Materiële vaste activa	184,3	72,0%	176,0	68,5%	174,5	65,6%	180,3	64,6%	194,7	66,6%
Financiële vaste activa	19,3	7,5%	20,6	8,0%	25,1	9,4%	28,7	10,3%	28,4	9,7%
<i>Totaal vaste activa</i>	<i>203,7</i>	<i>79,5%</i>	<i>196,7</i>	<i>76,5%</i>	<i>200,0</i>	<i>75,1%</i>	<i>209,2</i>	<i>75,0%</i>	<i>223,8</i>	<i>76,5%</i>
Vorraden	0,5	0,2%	0,5	0,2%	0,6	0,2%	0,6	0,2%	0,5	0,2%
Vorderingen	15,1	5,9%	15,5	6,0%	14,0	5,3%	14,4	5,1%	14,6	5,0%
Effecten	0,5	0,2%	0,9	0,3%	0,0	0,0%	0,5	0,2%	10,0	3,4%
Liquide middelen	36,4	14,2%	43,4	17,0%	51,6	19,4%	54,3	19,5%	43,7	14,9%
<i>Totaal vlottende activa</i>	<i>52,5</i>	<i>20,5%</i>	<i>60,3</i>	<i>23,5%</i>	<i>66,2</i>	<i>24,9%</i>	<i>69,8</i>	<i>25,0%</i>	<i>68,8</i>	<i>23,5%</i>
TOTAAL ACTIVA	256,2	100,0%	257,0	100,0%	266,2	100,0%	279,0	100,0%	292,6	100,0%
Passiva										
Eigen Vermogen	134,9	52,6%	130,0	50,6%	140,8	52,9%	163,4	58,6%	176,2	60,2%
Voorzieningen	13,2	5,2%	20,9	8,1%	21,7	8,2%	6,9	2,5%	7,3	2,5%
Langlopende schulden	75,4	29,4%	71,4	27,8%	67,1	25,2%	64,2	23,0%	64,3	22,0%
Kortlopende schulden	32,7	12,8%	34,7	13,5%	36,6	13,7%	44,5	15,9%	44,8	15,3%
TOTAAL PASSIVA	256,2	100,0%	257,0	100,0%	266,2	100,0%	279,0	100,0%	292,6	100,0%

Gecumuleerde staat van baten en lasten Vakinstellingen 2007/2011
(in miljoenen euro's)

	2007	in %	2008	in %	2009	in %	2010	in %	2011	in %
Baten										
Rijkbijdragen	148,0	80,5%	160,8	80,6%	176,8	82,2%	189,3	82,1%	195,8	81,4%
Overige overheidsbijdragen en -subsidies	0,3	0,2%	0,3	0,2%	0,4	0,2%	0,4	0,2%	0,5	0,2%
College-, cursus-, les- en examengelden	0,2	0,1%	3,2	1,6%	2,8	1,3%	3,1	1,4%	3,2	1,3%
Baten in opdracht van derden	14,9	8,1%	17,7	8,9%	16,8	7,8%	16,8	7,3%	18,7	7,8%
Overigen baten	20,5	11,1%	17,4	8,7%	18,3	8,5%	20,8	9,0%	22,4	9,3%
TOTAAL BATEN	183,9	100,0%	199,4	100,0%	215,1	100,0%	230,4	100,0%	240,6	100,0%
Lasten										
Personeelslasten	113,1	63,1%	124,9	64,7%	136,4	66,1%	143,5	65,6%	150,3	66,4%
Afschrijvingen	15,3	8,5%	15,5	8,0%	15,2	7,4%	15,5	7,1%	16,2	7,2%
Huisvestingslasten	17,2	9,6%	16,6	8,6%	19,1	9,2%	21,1	9,6%	20,7	9,1%
Overige lasten	33,6	18,8%	36,0	18,7%	35,6	17,3%	38,7	17,7%	39,3	17,3%
TOTAAL LASTEN	179,2	100,0%	193,0	100,0%	206,3	100,0%	218,8	100,0%	226,5	100,0%
Saldo Baten en Lasten	4,7		6,4		8,8		11,6		14,1	
Gerealiseerde herwaardering	0,0		0,0		0,0		0,0		0,0	
Financiële baten en lasten	-2,2		-2,6		-1,7		-1,8		-1,5	
Belastingen	0,0		0,0		0,1		0,0		0,0	
Resultaat deelnemingen	0,0		-0,1		-0,1		0,1		0,0	
Aandeel derden in resultaat	0,0		0,0		0,0		0,0		0,0	
Buitengewoon resultaat	0,1		0,0		0,0		-0,2		0,2	
TOTAAL RESULTAAT	2,6		3,7		7,1		9,7		12,8	

Gecumuleerde balans sector aoc's 2007/2011
(in miljoenen euro's)

	2007	%	2008	%	2009	%	2010	%	2011	%
Vaste Activa										
Immateriële vaste activa	0,0	0,0%	0,0	0,0%	0,0	0,0%	0,0	0,0%	0,5	0,1%
Materiële vaste activa	412,0	71,0%	423,1	72,2%	480,0	74,4%	504,3	77,6%	521,2	81,2%
Financiële vaste activa	5,7	1,0%	6,4	1,1%	9,0	1,4%	7,0	1,1%	5,8	0,9%
Totaal vaste activa	417,7	71,9%	429,5	73,3%	489,0	75,8%	511,3	78,7%	527,5	82,1%
Voorraden	1,6	0,3%	1,0	0,2%	1,6	0,2%	2,3	0,4%	1,3	0,2%
Vorderingen	29,8	5,1%	28,5	4,9%	37,9	5,9%	31,7	4,9%	28,7	4,5%
Effecten	0,0	0,0%	0,0	0,0%	0,0	0,0%	4,9	0,8%	4,8	0,7%
Liquide middelen	131,6	22,7%	126,7	21,6%	117,0	18,1%	99,8	15,4%	79,9	12,4%
Totaal vlottende activa	162,9	28,1%	156,2	26,7%	156,4	24,2%	138,8	21,3%	114,7	17,9%
TOTAAL ACTIVA	580,7	100,0%	585,7	100,0%	645,4	100,0%	650,1	100,0%	642,1	100,0%
Passiva										
Eigen Vermogen	329,4	56,7%	302,2	51,6%	332,3	51,5%	364,4	56,1%	351,7	54,8%
Voorzieningen	40,9	7,0%	62,7	10,7%	68,3	10,6%	29,9	4,6%	35,2	5,5%
Langlopende schulden	61,0	10,5%	80,4	13,7%	89,8	13,9%	90,4	13,9%	101,6	15,8%
Kortlopende schulden	149,5	25,7%	140,4	24,0%	155,0	24,0%	165,3	25,4%	153,5	23,9%
TOTAAL PASSIVA	580,7	100,0%	585,7	100,0%	645,4	100,0%	650,1	100,0%	642,1	100,0%

Gecumuleerde staat van baten en lasten sector aoc's 2007/2011
(in miljoenen euro's)

	2007	in %	2008	in %	2009	in %	2010	in %	2011	in %
Baten										
Rijkbijdragen	439,5	84,6%	462,3	83,7%	491,8	84,3%	495,7	82,6%	503,2	82,4%
Overige overheidsbijdragen en -subsidies	2,9	0,6%	2,3	0,4%	1,8	0,3%	2,1	0,4%	3,5	0,6%
College-, cursus-, les- en examengelden	2,7	0,5%	5,4	1,0%	6,7	1,1%	5,5	0,9%	5,8	1,0%
Baten in opdracht van derden	28,5	5,5%	31,2	5,6%	36,3	6,2%	49,4	8,2%	59,3	9,7%
Overigen baten	45,8	8,8%	51,0	9,2%	47,0	8,1%	47,6	7,9%	39,1	6,4%
TOTAAL BATEN	519,3	100,0%	552,2	100,0%	583,5	100,0%	600,4	100,0%	610,8	100,0%
Lasten										
Personeelslasten	357,2	70,1%	388,1	70,9%	413,5	71,3%	426,6	70,8%	440,8	71,1%
Afschrijvingen	27,2	5,3%	31,1	5,7%	30,6	5,3%	33,8	5,6%	37,3	6,0%
Huisvestingslasten	33,2	6,5%	35,2	6,4%	38,3	6,6%	39,6	6,6%	39,8	6,4%
Overige lasten	91,6	18,0%	93,2	17,0%	97,8	16,9%	102,8	17,1%	102,4	16,5%
TOTAAL LASTEN	509,2	100,0%	547,6	100,0%	580,1	100,0%	602,7	100,0%	620,1	100,0%
Saldo Baten en Lasten	10,2		4,7		3,3		-2,4		-9,3	
Gerealiseerde herwaardering	0,0		0,0		0,2		0,4		0,2	
Financiële baten en lasten	1,9		1,8		-1,3		-2,5		-3,6	
Belastingen	0,0		0,1		-0,1		0,2		0,0	
Resultaat deelnemingen	0,0		0,0		0,1		-0,1		0,1	
Aandeel derden in resultaat	0,0		0,2		0,1		0,5		0,1	
Buitengewoon resultaat	3,8		0,0		0,0		0,1		0,0	
TOTAAL RESULTAAT	15,8		6,8		2,3		-3,8		-12,5	

Bijlage 8 - Renteswaps

Wat zijn derivaten ?

Derivaten zijn (beleggings)instrumenten die hun waarde ontleen aan de waarde van een ander goed, zoals bij voorbeeld aandelen of olie. Het andere goed wordt in het jargon de onderliggende waarde genoemd. De voornaamste soorten derivaten zijn opties, futures, swaps en forwards. Men gebruikt derivaten om risico's te verkleinen of juist om te speculeren. Ook op rente als onderliggende waarde zijn derivaten verhandelbaar. De meest bekende derivaten zijn de renteswap, de swaption, en de cap. In de praktijk wordt bij onderwijsinstellingen vooral de renteswap (IRS= Interest Rate Swap) toegepast.

Rente swaps

De renteswap wordt in het algemeen gebruikt om renterisico's af te dekken. De renteswap is een ruiltransactie waarbij partijen de rentebetalingen gedurende de looptijd uitruilen. De hoofdsommen van de leningen worden bij een renteswap niet uitgewisseld, die zijn alleen in theorie, in de berekeningen herkenbaar. Alleen de rentes worden uitgewisseld.

Waarde

De doelstelling van een rente swap is om de variabele rente op een lening te bevriezen, zodat in feite een vaste rente ontstaat. Als de variabele rente stijgt, heeft de koper een voordeel en stijgt ook de waarde van de swap. Daalt de variabele rente onder het vastgelegde niveau heeft de koper een nadeel en daalt de waarde van de swap. De actuele waarde van de swap is het totaal van alle (geschatte) toekomstige cashflows tot aan het einde van de looptijd. Als de rente een dalende trend vertoont, zal de swap dus een zeer negatieve waarde kunnen bereiken. Op dit moment geldt dit voor veel in het verleden afgesloten swaps. De waarde van de swap zal aan het eind van de looptijd per definitie nul bereiken, aangezien er dan geen toekomstige cashflows meer uitgewisseld worden.

Euribor

De Euro Interbank Offered Rate is het tarief op de geldmarkt waartegen interbancaire termijndeposito's met een vaste looptijd tot en met één jaar in eurobedragen binnen de Europese Economische en Monetaire Unie aangeboden worden door de ene primaire bank aan de andere primaire bank. Euribor-tarieven zijn beschikbaar voor 13 looptijden vanaf 1 week tot en met 12 maanden.

OTC

Swaps worden niet op een beurs verhandeld, maar worden individueel tussen partijen overeengekomen, in een zogenoemde OTC transactie (Over The Counter).

In tegenstelling tot opties kost een swap bij het aangaan van de transactie geen premie; de waarde van beide elementen (het vaste rente deel en het variabele rente deel) zijn op het ruilmoment precies hetzelfde. Swaps worden gebruikt als men de karakteristiek van de onderliggende waarde, de rente, wil wijzigen.

Uit de onderstaande tabel 17 blijkt dat het aantal onderwijsinstellingen met derivaten relatief gezien evenwichtig is verspreid over de soorten onderwijsinstellingen (ROC, AOC en Vakinstellingen).

Tabel 17: Derivaten, ingedeeld naar soort onderwijsinstelling.

Omschrijving	Totaal	Indeling naar soort onderwijsinstelling		
		ROC	AOC	Vakinstelling.
Aantal onderwijsinstellingen	65	42	11	12
Waarvan met:				
Derivaten op 31 december 2011	21	13	4	4
In percentage	32%	30%	36%	33%
Negatieve marktwaarde renteswaps op 31-12-2011 (bedrag)	-€ 73.370.312	-€ 53.137.819	-€ 15.655.983	-€ 4.576.510
Bijstortverplichting (margin call)	3	3	0	0
Derivaten gekoppeld aan geldlening	21	13	4	4

Tabel 18: Derivaten, ingedeeld naar grootte van de onderwijsinstelling.

Omschrijving	Totaal	Omvang rijksbijdrage onderwijsinstelling			
		Minder dan € 30 miljoen	Tussen € 30 en € 60 miljoen	Tussen € 60 en € 90 miljoen	Meer dan € 90 miljoen
Aantal onderwijsinstellingen	65	18	20	15	12
Waarvan met:					
Derivaten op 31 december 2011	21	5	7	4	5
In percentage	32%	28%	35%	27%	42%
Negatieve marktwaarde renteswaps op 31-12-2011 (bedrag)	-€ 73.370.312	-€ 3.197.829	-€ 13.739.967	-€ 29.831.000	-€ 26.626.000
Bijstortverplichting (margin call)	3	0	0	1	2
Derivaten gekoppeld aan geldlening	21	5	7	4	5

Bijlage 9 – Waarderingsgrondslagen materiële vaste activa (MVA)

Waardering huisvesting

Bij de meeste onderwijsinstellingen is de waardering van de gebouwen en terreinen gebaseerd op historische waarde. De vraag is momenteel in hoeverre deze in de jaarrekening opgenomen bedragen nog reëel zijn. De huidige economische crisis (de vastgoedmarkt zit momenteel "op slot") heeft grote impact op de waardering van vastgoed, waaronder ook de gebouwen en terreinen van de onderwijsinstellingen. Factoren die invloed hebben op de waardering van bestaande gebouwen en terreinen zijn bijvoorbeeld:

- de fors toenemende leegstand in/van kantoorgebouwen;
- het niet tijdig kunnen beschikken over (her)financieringsfaciliteiten;
- de mate van courantheid van de gebouwen (kwalitatieve en gebruikaspecten).

Als gevolg van deze risico's is het mogelijk dat de aanschafwaarden/verrijgingswaarden van de gebouwen en terreinen zoals die zijn opgenomen in de activa-administratie van de onderwijsinstelling, niet meer de werkelijke waarden vertegenwoordigen. Een methode voor de bepaling van de werkelijke waarde van een gebouw/terrein is het uitvoeren van een zogenoemde impairmenttest. Een impairmenttest op vastgoed, oftewel een toets op de (bijzondere) waardevermindering van vastgoed wordt veelal uitgevoerd om een betere schatting te kunnen maken van de waardering van het vastgoed. In de praktijk worden bij de uitvoering van de test verschillende berekeningswijze gehanteerd, zoals de comparatieve benadering/inkomstenbenadering, de bedrijfswaardeberekening of de kostenbenadering (zoals de residuele waardeberekening).

Om een uitspraak te kunnen doen over de waardering van het huidige vastgoedbezit in het mbo dient nader onderzoek te worden uitgevoerd.

Uit de analyse van de jaarrekeningen 2011 blijkt dat bij een aantal onderwijsinstellingen de waardering op grond van de actuele waarde plaatsvindt. Deze herwaarderingen zijn vooral in voorgaande jaarrekeningen reeds verwerkt met het gelijktijdig vormen van een herwaarderingsreserve. In 2011 zijn bij een aantal onderwijsinstellingen extra afschrijvingen/bijzondere waardeverminderingen in de jaarrekeningen verwerkt. De redenen van het verantwoord worden van deze extra lasten, zijn vooral het gevolg van schattingswijzingen met betrekking tot de (toekomstige) situatie van specifieke gebouwen (o.m. leegstand, toekomstige desinvestering).